МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота
бакалавра

ВІДОБРАЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СУБКУЛЬТУР У ЗМІ УКРАЇНИ

Виконала: студентка, IV курсу,
групи 6.0541-смк
спеціальності С5 Соціологія
освітньої програми «Соціологія медіації і кримінології»
І.О. Шабовта

Керівник: доцент, професор кафедри соціології, д.філос.н.,
В.О. Скворець

Рецензент: професор, професор кафедри соціології, д.філос.н., М.А. Лепський

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Бакалавр
Спеціальність С5 «Соціологія»
Освітня програма «Соціологія медіації і кримінології»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
В.О. Скворець _____
23 грудня 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Шабовті Ірині Олексіївні

1. Тема роботи (проекту) Відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України
Керівник роботи Скворець В.О., д.філос.н.
Затверджені наказом ЗНУ від 19 грудня 2024 року № 1992-с
2. Строк подання студентом роботи 06 червня 2025 р.
3. Вихідні дані до роботи 1. Пахнін М.Л. Поняття «Криміногенний вплив засобів масової інформації». *Наше право*. 2020. №3. С. 201-206. 2. Дворецька Г. В. Соціологія праці : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2001. 244 с. 3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : у трьох кн. Київ : Ін Юре, 2007. Т. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с. 4. Кримінологічна віктимологія: навч. посібник / Моісеєв Є.М. та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужі. Київ : КНУВС, 2006. 416 с.5. Д'ячнова М.О. Засоби масової інформації як кримінологічний феномен : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2018. 216 с.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):
1. Уточнити зміст понять: «особа злочинця», «субкультура», «кримінальна субкультура», «засоби масової інформації», «відображення у ЗМІ», «образ злочинця». 2. Охарактеризувати стан дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ. 3. Обґрунтувати основні підходи і методи дослідження відображення субкультур у ЗМІ. 4. Проаналізувати відображення образів злочинців у кіномистецтві. 5. Визначити специфіку відображення образів злочинців у журналах та газетах. 6. Розробити програму емпіричного дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України. 7. Охарактеризувати результати емпіричного дослідження. 8. Розробити рекомендації щодо оптимізації відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Скворець В.О., доцент, професор кафедри соціології, д.філос.н	15.01.25	15.01.25
Розділ 2	Скворець В.О., доцент, професор кафедри соціології, д.філос.н	03.02.25	03.02.25
Розділ 3	Скворець В.О., доцент, професор кафедри соціології, д.філос.н	07.04.25	07.04.25

7. Дата видачі завдання 23 грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Грудень 2024	*виконано*
2.	Опрацювання наукових джерел	Грудень 2024	*виконано*
3.	Робота на вступом	Січень 2025	*виконано*
4.	Робота над першим розділом	Січень 2025	*виконано*
5.	Робота над другим розділом	Лютий 2025	*виконано*
6.	Проведення соціологічного дослідження	Квітень 2025	*виконано*
7.	Робота над третім розділом	Квітень 2025	*виконано*
8.	Робота над висновками	Травень 2025	*виконано*

Студентка _____ І.О. Шабовта

Керівник роботи (проекту) _____ В.О. Скворець

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т.О. Ратушна

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: складається з 58 сторінок, 30 позицій у списку літератури, 3 додатків.

ВІДОБРАЖЕННЯ, КРИМІНАЛЬНІ СУБКУЛЬТУРИ, ЗМІ УКРАЇНИ

Мета наукового дослідження: проаналізувати специфіки відображення кримінальних субкультур в українських ЗМІ, виявлення їхнього впливу на поведінку молоді і поширення злочинності, а також розробка ефективних стратегій для зменшення негативного впливу на людей.

Об'єкт наукового дослідження: відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України як соціального, так і кримінологічного явища.

Предмет наукового дослідження: закономірності розвитку кримінальних явищ під впливом їхнього медійного відображення.

Методи наукового дослідження: контент-аналіз.

Висновки:

1. У першому розділі уточнюю основні поняття «особа злочинця», «субкультура», «кримінальна субкультура», «засоби масової інформації», «відображення у ЗМІ», «образ злочинця». Розглядаю основні підходи та методи дослідження. Аналізую стан дослідження відображення кримінальних субкультур.

2. У другому розділі аналізую специфіку відображення образів злочинців у кіномистецтві, журналах та газетах.

3. У третьому розділі проводиться емпіричне дослідженя відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України за допомогою контент аналізу. Надаю рекомендації щодо оптимізації відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України.

SUMMARY

Diploma thesis consists of 58 pages, 30 literature sources, 3 annex.

REPRESENTATION, CRIMINAL SUBCULTURES, UKRAINIAN MEDIA

Research purpose is to analyze the specifics of the representation of criminal subcultures in Ukrainian media, to identify their influence on youth behavior and crime spread, and to develop effective strategies to reduce their negative impact on society.

Research object is the representation of criminal subcultures in Ukrainian media as both a social and criminological phenomenon.

Research subject is the patterns of development of criminal phenomena under the influence of their media portrayal.

Research methods content analysis.

Conclusions:

1. In the first chapter, the key concepts such as “criminal personality”, “subculture”, “criminal subculture”, “mass media”, “media representation”, and “image of a criminal” are clarified. Main approaches and research methods are examined. The current state of research on the media representation of criminal subcultures is analyzed.

2. The second chapter explores the specifics of portraying criminals in cinema, magazines, and newspapers.

3. The third chapter presents an empirical study of how criminal subcultures are represented in Ukrainian media through content analysis. Recommendations are provided on how to optimize the media portrayal of criminal subcultures in Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП…….…….…….……6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СУБКУЛЬТУР У ЗМІ. ……...……9
1.1. Уточнення змісту понять «особа злочинця», «субкультура», «кримінальна субкультура», «засоби масової інформації», «відображення у ЗМІ», «образ злочинця»…….9
1.2. Стан дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ……16
1.3. Основні підходи і методи дослідження відображення субкультур у ЗМІ……..……...……...21
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СУБКУЛЬТУР У ЗМІ……...…29
2.1. Відображення кримінальних субкультур у кіномистецтві……..…29
2.2. Специфіка відображення кримінальних субкультур в журналах та газетах…….…..……..…..34
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СУБКУЛЬТУР У ЗМІ УКРАЇНИ…..……..……...41
3.1. Програма соціологічного дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України……...……41
3.2. Результати емпіричного дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України……...……44
3.3. Рекомендації щодо оптимізації відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України……...……...…47
ВИСНОВКИ…….……..……...…50
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ…….……...…55
ДОДАТКИ……....59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний інформаційний простір має значний вплив на формування суспільних норм та цінностей, особливо серед молоді. Медіа не тільки показують соціальну реальність, а й активно формують її, створюючи певні образи та наративи, які здатні впливати на уявлення про кримінальні субкультури. У світовій та українській науковій спільноті зростає увага до проблеми впливу медіа на злочинність, зокрема щодо ризиків романтизації злочинного способу життя через кіно, музику, соціальні мережі та новини. Саме тому дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України є актуальним.

Медіа є головним каналом поширення інформації, який впливає на формування суспільних норм. Соціальна напруга, економічна нестабільність та зміни в правоохоронній системі створюють передумови для активізації злочинних угруповань, що робить роль ЗМІ у висвітленні цих процесів ще більш важливою. У більшості випадків саме медіа визначають духовний клімат суспільства. У суспільстві нерідко виражаються залежність від тих емоційних і моральних потоків, які несуть ЗМІ.

Медіа відіграють велику роль у формуванні та поширенні громадської думки. Вони не лише інформують, повідомляють новини, але й поширюють певні ідеї, погляди, вчення, політичні програми і беруть участь у соціальному управлінні [1, с. 302].

Вони відіграють ключову роль у формуванні громадської думки, не лише інформуючи суспільство, а й впливаючи на його світогляд та соціальну поведінку.

Відображення кримінальних субкультур може мати як інформативний, так і деструктивний вплив. ЗМІ, висвітлюючи злочинність, можуть як інформувати суспільство про реальні загрози, так і формувати небезпечні соціальні тенденції. Люди з різними поглядами та мисленням будуть сприймати інформацію по різному. Некритичне або надмірне висвітлення

злочинного середовища може призводити до його нормалізації, що особливо небезпечно для молоді, яка перебуває у пошуку ідентичності.

Проблемна ситуація даного дослідження вимагає глибокого вивчення, адже ЗМІ здатні чинити вплив на суспільство, висвітлюючи злочинність. З одного боку, мас-медіа виконують важливу інформативну функцію, підвищуючи обізнаність громадян щодо злочинної ситуації. З іншого боку, надмірне або некритичне відображення кримінальної теми здатне спричинити її нормалізацію чи романтизацію серед суспільства.

Об'єктом дослідження є відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України як соціального, так і кримінологічного явища.

Предметом дослідження виступають закономірності розвитку кримінальних явищ під впливом їхнього медійного відображення.

Мета дослідження проаналізувати специфіки відображення кримінальних субкультур в українських ЗМІ, виявлення їхнього впливу на поведінку молоді і поширення злочинності, а також розробка ефективних стратегій для зменшення негативного впливу на людей.

Для досягнення мети ми маємо вирішити такі *наукові завдання:*

– уточнити зміст понять «особа злочинця», «субкультура», «кримінальна субкультура», «засоби масової інформації», «відображення у ЗМІ», «образ злочинця»;

– охарактеризувати стан дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ;

– обґрунтувати основні підходи і методи дослідження відображення субкультури у ЗМІ;

– проаналізувати відображення образів злочинців у кіномистецтві;

визначити специфіку відображення образів злочинців у журналах та газетах;

– розробити програму емпіричного дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України;

– охарактеризувати результати емпіричного дослідження;

– розробити рекомендації щодо оптимізації відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України.

Наукова робота спиратиметься на дослідження М. Пахніна, який у своїй роботі поняття «криміногенний вплив засобів масової інформації» розглянув негативний вплив ЗМІ на свідомість особистості, зокрема їхню здатність підсилювати або навіть формувати девіантні та злочинні установки.

Гіпотези дослідження. 1. Надмірне використання термінів пов’язаних із кримінальними субкультурами («вор у законі», смотрящий») створює більшу сенсаційність у новинах України. 2. Високий рівень емоційності в новинних статтях про кримінальні субкультури прямо пропорційно пов'язаний із використанням оціночної лексики, яка формує негативне ставлення до представників кримінальних субкультур у читачів. 3. У новинах про кримінальні субкультури журналісти частіше акцентують на персоналіях злочинців (через псевдоніми, біографічні деталі), ніж на системних ознаках кримінальної субкультури (структурі, ієрархії, функціонуванні).

Структура роботи. Дипломна робота включає вступ, три розділи, висновки, список літератури та додатки.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СУБКУЛЬТУР У ЗМІ

1.1. Уточнення змісту понять «особа злочинця», «субкультура», «кримінальна субкультура», «засоби масової інформації», «відображення у ЗМІ», «образ злочинця»

У даній кваліфікаційній роботі ми спрямовуємо увагу на аналізі відображення кримінальних субкультур в ЗМІ, як медіа здатні формувати суспільні уявлення про злочинність і які наслідки це має для суспільства. В першу чергу для цього нам потрібно уточнити основні терміни дослідження.

Субкультура – це окреме, цілісне утворення в межах основної культури, яке включає в себе норми, цінності, переконання, зразки поведінки, які модифіковані відповідно до вікових, професійних, класових, територіальних та інших особливостей певної соціальної групи, спільноти [2].

Субкультури відрізняються від домінуючої культури певними унікальними рисами, що відповідають умовам життєдіяльності окремої групи чи спільноти. Попри те, що у субкультурах зберігаються основи та система цінностей панівної культури, в них водночас формуються додаткові елементи, наприклад, норми, що регулюють зв’язки у відповідних соціальних інститутах – військова, лікарська, освітня, сімейна субкультури тощо [2].

У своїй книзі «Субкультура: значення стилю» («Subculture: The Meaning of Style») Д. Хебдідж зазначає, що субкультури навмисно протидіють панівним суспільним нормам. Люди утворюють субкультури для вираження протесту та опору, якщо відчувають себе пригніченими серед існуючих суспільних стандартів.

Д. Хебдідж зауважує, що субкультури займають неоднозначне положення у суспільстві, не асоціюючись автоматично з «істинним» супротивом суспільним структурам, балансуючи між «ствердженням та відповіддю, комерціалізацією та бунтом, супротивом та відповідністю» [5, с. 153].

Ми дійшли висновку, що субкультури за своєю суттю можуть бути як способом самовираження та бунту проти домінуючої культури (як писав Д. Хебдідж), так і формою відчуження від загальноприйнятих норм суспільства. В деяких випадках субкультури формується на основі агресивного супротиву соціальному порядку, що призводить до девіантної поведінки у цих субкультурах. Таким чином і утворюються злочинні субкультури. Вони не просто протиставляють себе суспільним нормам, а порушують їх, утворюючи власну систему злочинних правил та ієрархію.

Термін «субкультура» вперше ввів в кримінологічний науковий обіг американський соціолог А. Коен. Використання префікса «суб...» (від лат. sub... – під) у визначенні поняття означає, що кримінальна субкультура – не основна в суспільному бутті, є витвором культурного розвитку суспільства (і, зауважимо, чи ненайгіршим). Під субкультурою А. Коен має на увазі систему цінностей кримінальних об'єднань (кримінальних мікрогруп). У цих об'єднаннях формуються і розвиваються так звані мінікультурні регулятори і норми поведінки. До них належать погляди, звичаї, традиції, права і обов'язки, стереотипи поведінки, системи заохочень і стягнень, міри покарання для осіб, які їх порушують. Кримінальна субкультура завжди перебуває в стані конфлікту і протистояння стосовно пануючих у суспільстві соціальних і правових норм. Опинившись у злочинній групі і сприйнявши її субкультуру, особа позбавляється соціальних заборон, а іноді порушення цих заборон не лише схвалюється, а є однією із норм в кримінальних субкультурах [3, с. 182].

І. Мацкевич зауважує на тому, що кримінальна субкультура – це комплекс окремо діючих субкультур кримінальних груп, які виконують певний вид злочинної діяльності [4, с. 103].

Кримінальні субкультури зосереджують увага на специфічних особливостях життєдіяльності. Такі субкультури мають внутрішню структуру та принципи, які суперечать офіційним правовим нормам. Особлива їх відмінність від будь-яких інших субкультур це те, що вони несуть загрозу для

суспільства. Вони формуються всередині закритих соціальних груп, таких як пенітенціарні установи чи злочинні угрупування.

Через те, що злочинні субкультури – це закриті соціальні утворення, доступ до внутрішньої інформації яких є обмеженим для широкого загалу. Медіа – це один з інструментів, який розкриває нам інформацію про кримінальний світ.

Засоби масової інформації, ЗМІ, медіа – платформи та канали, що здійснюють збір, обробку та поширення інформації для масової або локальної аудиторій з використанням різноманітних технічних засобів. Це можуть бути газети, журнали, радіостанції, телеканали, інформаційні служби, онлайн-видання тощо [6].

Також Стаття 22 Закону України «Про інформацію» визначає:

Засоби масової інформації – засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації [7].

Мас-медіа є основною платформою для поширення, збору та обробки інформації. ЗМІ також виконують функцію інтерпретації новин чи фактів, що веде до поняття «відображення у ЗМІ».

«Відображення у ЗМІ» є способом представлення різноманітних подій та явищ у медійному просторі. Способи подачі інформації можуть бути різними. Вони можуть включати в себе як неупереджене висвітлення фактів, так і їхню інтерпретацію, що може формулювати певні емоції та думки у глядачів.

ЗМІ є інструментом, яке здатне формулювати суспільну свідомість. Через новини, фільми, музику та інші медіапродукти ми отримуємо певну інформацію та певні образи, що може спричинити викривлене уявлення про деякі речі. Висвітлення інформації про злочинні угруповання та субкультури може формувати неоднозначний образ злочинця, який сприйматиметься по-різному залежно від контексту подачі, суспільних стереотипів та індивідуального світогляду аудиторії.

Розглянемо поняття «особа злочинця», як його подає А. Закалюк, український правознавець.

Особистість злочинця – це сукупність соціально-правових ознак, які сформулювалися в наслідок несприятливого соціального розвитку особистості, є неприйнятними та в крайніх випадках становлять суспільну небезпечність. Вони обумовлюють криміногенну мотивацію, кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину [8, с. 239].

Також А. Закалюк стверджує, що сукупність соціально-типових ознак, які відрізняють особу злочинця від інших, не формується миттєво, а накопичується поступово впродовж тривалого часу.

Сукупність соціально-типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших людей, з'являється поступово, після або під час вчинення кримінального правопорушення, тим більше – після вироку суду. Ці ознаки накопичуються протягом певного часу, коли кількісні показники негативних рис перетворюються у нові негативні якості і стають суспільно небезпечними, зумовлюючи криміногенну мотивацію, і у певний момент реалізуються у вчиненні кримінального правопорушення [8, с. 239].

Особа злочинця – це комплексне поняття, яке об'єднує біологічні, психологічні та соціальні характеристики людини [9, с. 34].

У підручнику «Кримінологія: Загальна та Особлива частини» під редакцією І.М. Даньшина та інших авторів, особа злочинця розглядається як центральний елемент кримінологічних досліджень.

Особа злочинця – це поєднання стійких і суттєвих соціальних характеристик, а також соціально значущих біопсихологічних рис індивіда, які, проявляючись у скоєному злочині, надають цьому діянню ознак суспільної небезпечності. Саме ці ознаки формують суспільну небезпечність особи, що зумовлює її притягнення до кримінальної відповідальності згідно з вимогами закону [9, с. 37].

Варто погодитися з позицією А.Б. Сахарова, який запевняє, що «особа злочинця є складним поняттям, що поєднує в собі загальносоціологічне поняття «особа» і соціально-юридичне поняття «злочинець». Особа злочинця – це сукупність соціально-політичних, психологічних і фізичних ознак особи, що

скоїла злочин, що мають кримінально-правове значення». Н.Ф. Кузнєцова стверджує, що варто розглядати «особу злочинця – як систему соціально важливих властивостей особи, яка вчинила злочинні дії, які відображають можливість її виправлення кримінально-правовими засобами» [10, с. 223].

«Образ злочинця» – це низка ознак та якостей, які мають як соціальні, так і біологічні характеристики. Образ злочинця в основному створюється засобами масової інформації, які мають можливість висвітлювати яскраві риси злочинців, тобто як негативні, так і позитивні.

ЗМІ не лише інформують, а й інтерпретують або навіть викривляють інформацію про кримінальні субкультури, тому образ злочинця не завжди може бути достовірним.

Отже, у межах нашого дослідження ми будемо використовувати такі основні поняття:

«Субкультура» представляє собою самостійне та структуроване явище, що існує в рамках домінуючої культури та характеризується власними нормами, цінностями, зразками поведінки тощо.

Як писав Д. Хебдідж, субкультури можуть слугувати інструментом протесту проти панівної культури, об’єднуючи індивідів, які відчувають на собі тиск суспільно прийнятих норм.

Таким чином, субкультури здатні відігравати як роль каталізатора суспільних перетворень, так і, навпаки, загострювати суперечності між різними прошарками соціуму.

Ми розглянули поняття «кримінальної субкультури» за А. Коеном, який визначає субкультуру як систему цінностей, притаманним злочинним об’єднанням і мікрогрупам. У межах цих груп формуються специфічні образи поведінки, норми, традиції і звичаї, а також механізми заохочень і покарань для їхніх учасників. Кримінальні субкультури завжди перебувають у конфлікті з правовими і соціальними нормами суспільства. Також особа, яка приєднується до злочинного угрупування і приймає його субкультуру «звільняється» від

соціальних та правових обмежень. Порушення цих норм розглядається як прийнятна або навіть обов’язкова умова при вступі до таких угрупувань.

Ми подивились, що І. Мацкевич розуміє кримінальну субкультуру, як сукупність окремо функціонуючих субкультур злочинних угруповань, які реалізують певний вид злочинної діяльності.

Підведемо підсумок, що кримінальна субкультура – це свого роду легітимізація девіантної поведінки в межах окремих груп. Вона являє собою систему цінностей, норм і поведінкових регуляторів, характерних для злочинних об’єднань і мікрогруп.

Також субкультури є неоднорідним явищем, а сукупністю окремих субкультур, що функціонують у межах злочинних угруповань, кожне з яких спеціалізується на певному виді кримінальної діяльності.

Такий підхід дає змогу розглядати кримінальну субкультуру як систему з багатьма рівнями та структурою, яка має внутрішні відмінності та способи пристосування до різних злочинів. Дослідження цих аспектів необхідне для розуміння того, як злочинність відтворюється, та для створення ефективних стратегій її запобігання.

Засобами масової інформації є інструменти, які використовують різноманітні технічні засоби для надання інформації аудиторії. Медіа – це платформи, призначені для розповсюдження друкованої, аудіо- та відеоінформації серед масової аудиторії.

Поняття «відображення у ЗМІ» – це спосіб презентації різних подій і явищ у медіа-просторі. Методи подачі інформації можуть відрізнятися. Вони можуть охоплювати як об'єктивне висвітлення фактів, так і їх інтерпретацію, здатну формувати конкретні емоції та погляди в аудиторії.

У нашому дослідженні ми розглянули термін «особи злочинця» за різними науковцями. Наприклад, А. Закалюк розглядає особу злочинця, як сукупність соціально-правових ознак, які склалися в процесі негативного соціального розвитку особи, вирізняються своєю неприйнятністю та найвищою формою останньої – суспільною небезпечністю, зумовлюють криміногенну

мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняючи вчинення злочину. Він зазначав, що сукупність соціально-типових ознак – це те, що вирізняє злочинця з-поміж інших людей, виникає не раптово: ані після, ані під час злочину, тим паче – після вироку суду. Ці риси формуються поволі, протягом тривалого часу, коли негативні характеристики накопичуються, трансформуючись у нові негативні якості. Вони набувають суспільної небезпеки, породжують криміногенні мотиви, що зрештою реалізуються у вчиненні злочину.

І. Дальшин писав, що особа злочинця – сукупність істотних і сталих соціальних якостей та ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей особи, які, об'єктивно виявляючись у конкретному вчиненому злочині, надаючи скоєному діянню характеру суспільної небезпеки, а звинувачуваній у ньому особі – властивості суспільної небезпеки, за що її й притягують до кримінальної відповідальності.

А. Сахаров наголошує, що особа злочинця – складне поняття. Воно утворене із загальносоціологічного поняття «особа» і соціально-юридичного поняття «злочинець». Особа злочинця має у собі комплекс суспільно-політичних, психологічних та фізичних рис людини, що вчинила злочин, які мають кримінально-правову вагу.

Н. Кузнєцова вважає за потрібне трактувати «особу злочинця – як систему соціально важливих рис особи, що вчинила злочин, які показують можливість її виправлення засобами кримінального права».

Поняття «особа злочинця» слід розглядати як систему взаємопов'язаних характеристик, які не лише відображають неблагополучний соціальний розвиток, але й визначають можливість і шляхи виправлення злочинця за допомогою кримінально-правових заходів.

Поняття «образ злочинця» має не об'єктивне відображення реальності, а викривлене уявлення, яке сформовано за допомогою медіа.

Таким чином, аналіз змісту понять «особа злочинця», «субкультура», «кримінальна субкультура», «засоби масової інформації», «відображення у

ЗМІ», «образ злочинця», дає можливість виявити елементи кримінальних субкультур у матеріалах, що подаються в ЗМІ.

1.2. Стан дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ

Дослідження висвітлення кримінальних субкультур у мас-медіа відстежувалися ще на початку 20 столітті, наприклад, в США та Великобританії. Вивчення впливу кінофільмів на глядачів почалося фактично з моменту його винайдення. У 1920-х роках з'явилися перші ґрунтовні дослідження, що вивчали зв'язок між насильством на екрані та зростанням злочинності. Директор Національного центру вивчення кіно в США, У. Шорт, припустив, що збільшення насильницьких злочинів значною мірою пояснюється наслідуванням молодими глядачами поведінки кіногероїв. Подальші дослідження цього механізму впливу кіно на свідомість людини були пов'язані з ім'ям У. Шорта, який у 1928 році отримав грант у 200 тисяч доларів від приватного Фонду сприяння експериментальній і теоретичній науці імені Т. Пейна. Це дозволило йому зібрати авторитетну дослідницьку групу з 19 психологів, педагогів та соціологів, які протягом чотирьох років (1929-1933) проводили серйозні дослідження. За підсумками цих досліджень, майже всі учасники дійшли висновку, що кіно має виключно негативний вплив на поведінку та ціннісні орієнтації дітей і підлітків [16, с. 21].

В. Белсон провів 1565 ґрунтовних інтерв'ю з підлітками чоловічої статі у віці 12-17 років, що проживали в Лондоні. З метою перевірити гіпотезу, що звернення підлітків до сцен екранного насильства є причиною їхнього залучення до реального насильства. Порівнюючи дані про характер участі підлітків у реальних насильницьких діях та рівень їхнього активного перегляду сцен насильства, було зроблено висновок: чим більше підлітки дивляться телевізійне насильство, тим вища ймовірність їхнього залучення до насильства в реальному житті [16, с. 22].

К. Даулер і Т. Фленнинг одні із зарубіжних дослідників, які у своїй роботі «Конструювання злочину: медіа, злочинність і популярна культура»

(«Constructing Crime: Media, Crime, and Popular Culture») проаналізували, що телевізійні шоу, кіно та інші медіа ресурси формують у людей уявлення про злочинність. Також дослідники зазначають, що злочинність є центральною темою у виробництві новин і водночас важливою складовою індустрії розваг. Автори відзначили розмивання меж між реальністю і вигадкою, коли ЗМІ відображають кримінальний світ.

Злочини захоплюють колективну уяву телеглядачів, кіноманів, користувачів інтернету та читачів книг у жанрі «true crime». Крім того, межа між інформуванням і розвагою дедалі більше розмивається, особливо з появою реаліті-шоу про злочини. Канадська аудиторія щоденно споживає контент американського виробництва: American Justice, COPS, Court TV, Dallas SWAT, The First 48, де зображуються процеси розслідування, затримання й допити підозрюваних. Тривожним є той факт, що подібні телешоу подаються як «реалістичні» репрезентації правосуддя. Часто вони базуються на реальних справах і рекламуються як достовірні. Звідси й феномен «ефекту CSI»: глядачі, включно з присяжними, очікують від справжніх прокурорів ті самі докази, які бачили на екрані. Попри те, що академічні дослідження ще не підтвердили масштаби цього ефекту, його обговорення широко представлене в мас-медіа (CNN, USA Today тощо) [17, с. 837-838].

Кримінальний контент стає гібридом інформації та розваги (*infotainment*) – сильно стилізованим, редагованим і відформатованим продуктом, що видається за реалістичний. Внаслідок цього відбувається розмивання меж між реальністю і вигадкою, зокрема в новинах, де найжорстокіші злочини подаються як «тверді» новини, хоч і з викривленням фактів. Наприклад, хоча рівень злочинності в Канаді значно нижчий, ніж у США, канадці бояться злочинів більше – це, ймовірно, свідчить про медійний вплив, а не про реальну загрозу. Таке медійне виробництво злочинності створює перекручену картину кримінального світу [17, с. 838-839].

В Україні історія наукового осмислення кримінальних субкультур та їхнього відображення у засобах масової інформації є порівняно новою, але

стрімко розвивається. Упродовж останніх десятиліть ця тематика стала об’єктом уваги кримінологів, соціологів, юристів та фахівців з медіа. Зі зростанням ролі мас-медіа у формуванні суспільної свідомості зросло і наукове зацікавлення тим, як саме ЗМІ транслюють, відтворюють і створюють образи кримінального світу та його субкультур.

Перші системне вивчення цієї проблематики в Україні припадають на початок 2000-х років, і з того часу було закладено наукові підстави для подальших досліджень у цьому напрямі.

О. Кочкіна – журналістка і дослідниця у праці «Кримський гамбіт» висвітлила кримінальні та політичні хроніки Криму. Її робота базується на великому масиві емпіричних джерел – медіапублікаціях, інтерв’ю, архівних матеріалах і персональних свідченнях.

У книзі зібрано велику кількість інтерв'ю з кримськими політиками і підприємцями. У ній викладена кримська хроніка від моменту розпаду Радянського Союзу і до 2006 року, так звана «татарська хроніка», а на додаток ще й біографії основних фігурантів гри навколо Криму [19].

О. Бугера у свої дисертації досліджувала проблематику використання ЗМІ для запобігання злочинів серед повнолітніх.

Одним із чинників негативної правової соціалізації неповнолітніх є руйнівний вплив засобів масової інформації, насамперед телебачення. За результатами наукових досліджень, встановлено, що нині телевізор працює в середньому до семи годин на день майже в кожному будинку. Протягом цього часу діти у віці від двох до вісімнадцяти років можуть побачити до 18 тисяч сцен вбивств і близько 200 тисяч епізодів насильства. Така кількість жорстоких зображень поступово формує толерантне ставлення до насильства та уявлення про те, що шлях свавілля є ефективним способом розв’язання життєвих проблем. Дії позитивного героя бойовика, який досягає успіху, вбиваючи більше супротивників, ніж негативний персонаж, можуть стати об'єктом наслідування, навіть якщо їхній незаконний характер цілком усвідомлюється [16, с. 32].

Одним із прикладів злочину, вчиненого під впливом фільмів із проявами насильства, є розбійний напад на комп'ютерний клуб у місті Хмельницькому. Правоохоронці затримали зловмисників через кілька днів під час спроби збути викрадене майно. На запитання про мотиви своїх дій, затримані пояснили, що запозичили спосіб скоєння нападу з кінофільмів, де подібні пограбування демонструються як типові для країн Заходу. У результаті прихильники бойовиків самі опинилися перед судом [16, с. 33-34].

О. Бугера у свої роботі зазначає, що художні фільми можна назвати «підручником злочинного способу життя». Саме з них неповнолітні засвоюють структуру та принципи створення злочинних угруповань, дізнаються про їхню взаємодію під час скоєння різноманітних злочинів, а також переймають «уроки» жорстокості, цинізму та навички кримінальної діяльності. Особистий досвід багатьох підлітків збагачується за рахунок чималої кількості яскравих прикладів успішного виконання аморальних, суперечливих вчинків героями бойовиків [16, с. 34-35].

Таким чином ми бачимо, що О. Бугера досліджувала вплив засобів масової інформації на протиправну поведінку неповнолітніх через життєві приклади. Вона показала, як ЗМІ можуть формувати негативні погляди у підлітків, що в окремих випадках може стати причиною злочинної поведінки. Зокрема, дослідження вказує на те, що негативна інформація, отримана через ЗМІ, може слугувати зовнішнім поштовхом до скоєння злочину.

ЗМІ як самостійний предмет кримінологічного дослідження розглядалися й у зарубіжній науковій літературі, в тому числі у дисертаційних дослідженнях: В.В. Боровікової, А.Г. Горшенкова, Г.Н. Горшенкова, О.С. Осіпової, Ф.К. Рябикіна, А.О. Токарєва, В.Т. Томіна, Г.М. Яроша в аспекті детермінації та попередження злочинності; В.Н. Бурлакова та Ю. І. Гололобової щодо зв'язку зі злочинністю; П.С. Булатецького та М.Б. Чабанянц у контексті насильницької злочинності. Г.Н. Горшенковим та Д.А. Шестаковим запропоновано та обґрунтовано формування кримінології масових комунікацій як напряму кримінологічної науки, що систематизує знання про природу, закономірності

злочинності в сфері обігу масової інформації, можливості попереджувального впливу на неї і застосування масово-комунікативних методів оптимізації функціонування системи протидії (будь-яким видам) злочинності [18, с. 14].

М. Д'ячкова у дисертації здійснила комплексне кримінологічне дослідження і розглянула ЗМІ як кримінологічний феномен. Вона дослідила, що ЗМІ знатне формувати громадську думку про злочинність та систему протидії злочинності, а також роль журналістів у процесі викриття злочинів**,** що може впливати на рівень їхньої віктимності та, водночас, на відтворення злочинності.

Вона визначає, що ЗМІ притаманні драматизація при викладі кримінологічно значимих фактів або крайній варіант заперечення таких фактів. При цьому в обох випадках ЗМІ нехтують поглибленим розглядом ситуації зі злочинністю, аналізом її соціального контексту і факторів, що сприяють учиненню злочинів. Образ злочинності, представлений ЗМІ істотно відрізняється від того, що фіксує статистика правоохоронних органів, і тим паче від реального стану злочинності. Переважно ЗМІ зосереджуються на злочинах, що пов'язані з насильством, убивствами та різноманітними тілесними ушкодженнями [18, с. 76-77].

М. Пахнін у науковій статті «Поняття «криміногенний вплив засобів масової інформації»» визначив, що ЗМІ можуть сприяти криміналізації та віктимізації суспільства. Він визначає криміногенний вплив ЗМІ як процес становлення протиправної поведінки та свідомості, а також перетворення особи на потерпілого через виховання віктимної поведінки або неспроможності протидіяти злочинності.

Криміногенний вплив засобів масової інформації полягає у сприянні криміналізації та віктимізації як окремих осіб, так і суспільства в цілому, що виявляється у формуванні відповідної системи цінностей, світогляду та моделей поведінки через інформаційний простір. З одного боку, це сприяє розвитку протиправного мислення та девіантної поведінки, а з іншого – формує

віктимну позицію особистості, яка може стати жертвою злочину через виховану пасивність або нездатність чинити опір криміногенним впливам [20, с. 205].

Дослідження висвітлення кримінальних субкультур у ЗМІ має доволі тривалу історію. Початківцями у цій сфері були У. Шорт і В. Белсон які з перших дослідили вплив кіно на поведінку юних глядачів.

Серед вітчизняних дослідників Г. Горшенков і Д. Шестаков зробили вагомий внесок у розвиток кримінологічної науки, запропонувавши концепцію кримінології масових комунікацій як окремого напряму досліджень. Обґрунтували необхідність систематизації знань про злочинність у сфері обігу масової інформації, її природу, закономірності та детермінанти. Запропонована ними модель розглядає ЗМІ не лише як об’єкт впливу злочинності, а й як інструмент превентивної діяльності.

Також варто виокремити О. Бугеру, яка зосередила увагу на руйнівному впливі телебачення на неповнолітніх, демонструючи приклади злочинів, вчинених після перегляду кримінальних фільмів. Також М. Д’ячкову, яка у своїй дисертації вперше комплексно розглянула ЗМІ як кримінологічний феномен та обґрунтувала, що медіа та журналісти здатні впливати на суспільну правосвідомість та криміногенну ситуацію. О. Кочкіна, у своїй праці «Кримський гамбіт», досліджувала кримінально-політичні процеси у Криму через аналіз медійного дискурсу. М. Пахнін визначає як криміногенний вплив ЗМІ формує протиправну поведінку і віктимну свідомість.

1.3. Основні підходи і методи дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ

Основні підходи та методи дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ спираються на міждисциплінарний аналіз, який поєднує соціологічні, кримінологічні та медіазнавчі методи. Це допоможе глибше зрозуміти, як медіа формують суспільне уявлення про кримінологічні субкультури.

Методика івент-аналізу дозволяє здійснити порівняння різних подій, які агрегуються (збираються), підраховуються і описуються в термінах кількості, чисельності учасників, тривалості і масштабів різноманітних інтеракцій. Це полегшує, наприклад, порівняння короткочасних дій чи виступів, які зазнали поразки з діями, які увінчалися успіхом, і тим самим створює додаткові можливості в сфері тактичного прогнозування. Аналіз дозволяє також виділяти етапи розвитку ситуації і оцінювати нову якість (стан) того чи іншого суспільного процесу як результат різного виду акцій учасників подій [11].

Для нашого дослідження івент-аналіз може бути корисним, так як це метод дослідження інформації, що спрямований на виявлення інтенцій (намірів) автора. Головна ідея цього методу полягає у виявленні прихованих або явних намірів автора через аналіз лексичних або граматичних особливостей тексту. Івент-аналіз допомагає розуміти як текст може впливати на аудиторію.

Під час висвітленні кримінальних субкультур у мас-медіа ми можемо застосувати івент-аналіз. Наприклад, розглядаючи гучну новину про затримання кримінальної банди, ми будемо звертати увагу на те, як саме описуються учасники події, яку риторику використовують журналісти, а також простежити наявність елементів стигматизації чи героїзації злочинців. Івент-аналіз дозволяє виявити, як подія вплинула на суспільне сприйняття кримінальних субкультур та які може мати соціальні наслідки.

Контент-аналіз – метод якісно-кількісного аналізу змісту документів з метою виявлення або вимірювання фактів та тенденцій, відображених у них.

Надаючи цінну інформацію про моделі комунікації, соціальні тенденції та способи висвітлення певних тем у медіа, контент-аналіз є універсальним інструментом, який використовується в широкому спектрі академічних дисциплін. Основна мета цього виду дослідження – виявити закономірності, теми та глибинні значення в документах, медіа та інших джерелах. Для організації та кількісної оцінки контенту дослідники використовують спеціальні схеми кодування та категорії, що дозволяють вимірювати різноманітні змінні та досліджувати їхні взаємозв'язки [12].

Існує безліч сценаріїв, у яких контент-аналіз може виявитися корисним. Цей метод особливо корисний при роботі з великими обсягами текстового, аудіо- та візуального контенту, оскільки він забезпечує систематичний і структурований метод його аналізу та інтерпретації. Медіадослідження використовують контент-аналіз для аналізу того, як висвітлюються певні теми чи події, маркетингові дослідження – для аналізу відгуків клієнтів і контенту соціальних мереж, а соціальні науки – для аналізу закономірностей і тем в інтерв'ю, опитуваннях і документах. Аналіз текстових даних також відіграє важливу роль в історичних дослідженнях, політології та багатьох інших галузях [12].

Використання такого інструменту як контент-аналіз під час дослідження висвітлення кримінальних субкультур у медіа-полі, допомагає виявити репрезентації, комунікативні стратегії, приховані смисли, риторичні структури та стереотипи. ЗМІ часто формують образи кримінальних осіб, застосовуючи при цьому емоційну забарвленість, що зацікавлює глядачів. Нерідко ЗМІ використовують візуальні та текстові коди, надаючи сенсаційності, а не об’єктивності новинам. Це веде до поступового зниження емоційної чутливості глядачів до насильства, а звідси – до зменшення рівня суспільного опору щодо злочинності та толерантності до девіантної поведінки.

Аналіз великих масивів аудіо-, візуального, текстового контенту (телевізійні новини, фільми, публікації у соціальних мережах, пісні) допомагає дослідникам виявити з якої сторони автори контенту висвітлюють кримінальні субкультури.

Таким чином, емпіричний метод дослідження дозволить кількісно оцінити частоту згадок певних субкультур у ЗМІ, тематику матеріалів і тип контенту, являється він позитивним, негативним чи нейтральним. Контент-аналіз сприяє глибшому розумінню взаємозв’язку між медіа-практиками та формуванням соціальних уявлень про девіантну поведінку.

Аналіз відображення кримінальних субкультур у засобах масової інформації неможливий без залучення класичних і сучасних теорій девіантної

поведінки. Контент мас-медіа ґрунтується на візуальних образах і шаблонах. У суспільстві завжди існувала стигматизація за зовнішніми рисами, тому у кінематографії часто створюється так званий певний образ злочинця.

Такої думки дотримувалися деякі соціологи XIX століття, які, створюючи біографічні теорії, спиралися на припущення про зв'язок зовнішніх рис із злочинністю, що, на жаль, призводило до стигматизації людей з певними фізичними ознаками.

Однією з найвідоміших теорій біологічного напряму в кримінології є концепція італійського лікаря та кримінолога Ч. Ломброзо, який займався вивченням цією проблематикою у 70-х роках XIX століття. Вивчаючи зовнішні фізичні характеристики численних в'язнів шляхом антропометричних вимірювань, він дійшов висновку, що злочинці мають спільні ознаки: низький лоб, масивне підборіддя, широке обличчя, великі вуха та густий волосяний покрив тіла. На основі цих спостережень Ч. Ломброзо зробив припущення, що злочинці належать до атавістичного типу людини або є особами з біологічними вадами розвитку. Хоча багато положень його теорії згодом були піддані критиці та нині не визнаються науковою спільнотою, ідея про наявність фізіологічного типу злочинця все ще зберігає певну популярність. У 1949 році В. Шелдон опублікував дослідження, в якому стверджував, що злочинна поведінка пов'язана з тілесною конституцією людини. Зокрема, на його думку, особи мезоморфного типу (мускулисті, атлетичні) частіше схильні до агресивної або злочинної поведінки, ніж представники ектоморфного (худі, високі) чи ендоморфного (низький, схильний до повноти тип людини) [13, с. 352-353].

Окрім біологічних теорії є ще психологічні теорії девіації. В цьому випадку акцентується увага на психологічних рисах людей.

Психоаналітична концепція З. Фрейда і його послідовників розглядає агресивність як вроджену, притаманну людині властивість, яка не завжди нейтралізується у процесі соціалізації. Така агресія виявляється у сфері несвідомого – Id («Воно»), тоді як свідома частина особистості – Ego («Я») – покликана реалізовувати раціональні прагнення. Відповідно до цієї теорії,

поява девіантної або злочинної поведінки пояснюється психічними вадами, такими як слабоумство, психопатія, емоційна незрілість тощо. Психоаналітики наголошують на важливості процесу соціалізації як засобу контролю над первинною людською агресією, яка, за певних умов, може стати джерелом злочинної поведінки [13, с. 353].

У кіно часто можна зустріти образ «злочинця-психопата» або «тихого хлопця, який виявився маніяком». Це персонаж із внутрішніми демонами, який веде боротьбу між добром і злом у своїй душі — відлуння концепцій З. Фрейда. Особливо це помітно в образах антагоністів.

З цього можна зробити висновок, що засоби масової інформації нерідко транслюють подібні уявлення хоч навіть і несвідомо.

У дослідженні ми не раз наголошували, що ЗМІ створюють відповідне уявлення про злочинних осіб і стигматизують їх, тому доцільно розглянути теорію стигматизації.

У науковий обіг поняття «стигма» було введено І. Гофманом в однойменній роботі «Стигма» в 1963 році, який в першу чергу вказував на руйнівний вплив стигми на нормальний процес соціальної взаємодії. З того моменту розпочинається етап теоретичного осмислення поняття стигматизація. За визначенням І. Гофмана «стигматизація – це процес виділення індивіда на підставі якихось відхилень від норми з метою застосування суспільних санкцій. Це щось більше, ніж просто навішування ярликів. При цьому ряд стереотипів виробляється ще у дитинстві й поступово закріплюється, часто несвідомо, в процесі щоденних соціальних взаємодій» [14].

З теорії І. Гофмана можна зробити висновок, що засоби масової інформації виступають каналом взаємодії для глядачів. У художніх фільмах часто репрезентується стигматизація персонажів через акцентування на їхній зовнішності, поведінці, етнічному походженні або місці проживання, що автоматично формує уявлення про них як про небезпечних чи девіантних героїв. Звичайно, стереотипи мають підґрунтя і не з’являються без причини. Вони можуть відображати часткову правду і навіть допомогти нам

орієнтуватися у соціальному світі, але їх недостатньо для об’єктивного судження.

Г. Беккер акцентував увагу на тому, що девіантність як «ярлик» − це характеристика не поведінки як такої, а її співвідношення з правилами соціограматики, тієї більш широкої домінантної соціальної групи, зовнішньої по відношенню до досліджуваного мікросоціуму, яка виступає в ролі арбітра, наклеюючи на неприйнятні для неї форми поведінки ярлики девіацій. «Девіант – це той, до кого був прикріплений відповідний ярлик; девіантна поведінка – це поведінка, яку люди так позначили» [14, с. 200].

Одним із провідних підходів до осмислення феномену стигматизації є теорія «навішування ярликів», запропонована Г. Беккером. У центрі його концепції лежить поняття «первинної» і «вторинної» девіації. Згідно до його теорії, люди можуть здійснювати аморальні і навіть протизаконні вчинки досить випадково та спонтанно. Після чого вони отримують від суспільства «мітку» – стигму злочинця і відбувши покарання за провину, вже вимушені вливатися в кримінальне середовище. При цьому правила, які визначають норму в даному суспільстві, створюються відносно вузькими колами впливових осіб, які згідно з уявленнями й нормами свого кола визначають форми поведінки, котрі є або правомірними, або ні [14, с. 200-201].

У сучасному медіапросторі теорія «ярликів» Г. Беккера знаходить своє практичне відображення через спосіб, у який засоби масової інформації репрезентують девіантну поведінку. Масмедіа − це елемент домінантної соціальної структури, що виконує функцію «арбітра» і визначає межі соціальних норм та відхилень. Таким чином, девіантність формується не на основі об'єктивної оцінки вчинків, а через механізм символічного маркування, тому поведінка отримує статус девіантної лише тому, що вона не відповідає уявленням панівної групи про соціально прийнятне.

Г. Беккер розробив поняття первинної та вторинної девіації, що дозволяє краще зрозуміти механізми формування кримінальних субкультур. Згідно з його підходом, людина може скоїти протизаконний вчинок випадково, однак

після накладення на неї соціального «ярлика» злочинця вона стикається з відторгненням і стигматизацією. Це часто змушує її інтегруватися у кримінальне середовище, що і є вторинною девіацією.

У медійному дискурсі ці процеси проявляються через репрезентацію кримінальних субкультур як ізольованих, ворожих і стереотипно маркованих соціальних груп. ЗМІ, відображаючи кримінал, нерідко використовують мову ярликів − акцентуючи увагу на зовнішності, мові, соціальному походженні чи місці проживання персонажів, що автоматично формує в суспільстві образ девіанта. Таким чином, ЗМІ не лише інформують про злочинність, а й відтворюють механізми стигматизації, впливаючи на суспільне сприйняття певних груп як криміналізованих.

Варто заначити, що під час висвітлення кримінальних субкультур часто фігурують і жертви. ЗМІ акцентують увагу не лише на образах злочинців чи механізмах девіантної поведінки, а на жертвах та її ступені вразливості. Засоби масової інформації, відіграючи роль посередника між подією і суспільною свідомістю, формують певний тип жертв, які можуть або викликати співчуття, або, навпаки, провокувати осуд. В таких випадках доцільно буде використовувати віктимологічний підхід.

Віктимологія – самостійна наука, зв’язок якої з юридичною можна визнати лише частково. Це наука про жертву, предметом вивчення якої є жертви будь-яких діянь та явищ − як протиправних, так і не пов’язаних із правопорушенням [15, с. 21].

Некоректне висвітлення жертв злочинів може мати низку негативних наслідків для суспільства. Засоби масової інформації мають потужний вплив на формування колективного уявлення про злочин і його учасників. Акцентування уваги на зовнішності, фізичних та психологічних характеристиках жертв створює віктимологічні стереотипи. Наприклад, постійне зображення жертв беззахисними та слабкими, або перекладання відповідальності на жертву через її зовнішній вигляд, може сформувати у суспільства нездорове ставлення до злочинної поведінки і жертв злочину. Таким чином викривлення образу жертви

може призвести до зниження емпатії і викривити ставлення до жертв злочину та самих злочинців.

При дослідженні кримінальних субкультур у засобах масової інформації застосовуються емпіричні метод дослідження, такі як інтент-аналіз та контент-аналіз, які допомагають виявляти репрезентації, комунікативні стратегії, приховані смисли, риторичні структури та вплив контенту на аудиторію.

Аналіз відображення кримінальних субкультур у ЗМІ через призму класичних і сучасних теорій девіантної поведінки, зокрема через біологічну теорії Ч. Ломбразо та психологічну теорію З. Фрейда, а також теорій стигматизації І. Гофмана і Г. Беккера та віктимологічну теорію, які дозволяють розглянути наскільки часто ЗМІ акцентують увагу на рисах злочинців і навіть жертвах злочину, створюючи при цьому стереотипні уявлення у глядачів.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ СУБКУЛЬТУР У ЗМІ

2.1. Відображення образів злочинців у кіномистецтві

Кіномистецтво є не лише жанром мистецтва або розвагою, а й джерелом отримання знань. Кіномистецтво сприяє глобальному соціальному, культурному та політичному розвитку. Кіно – це своєрідний інструмент, який здатний впливати на людську свідомість, формувати громадські думки та піднімати важливі соціальні теми.

Кіномистецтво виконує важливу когнітивну функцію, сприяючи розширенню світогляду глядачів. Завдяки візуальній репрезентації різноманітних соціокультурних та історичних подій, люди мають можливість отримувати знання про явища, з якими вони раніше не стикалися або про які навіть не замислювалися.

Окрім висвітлення корисного і позитивного контенту медіа також висвітлюють «темні» сторони соціального світу – злочини, насильство, дискримінацію, соціальну нерівність та інші маргіналізовані аспекти соціальної реальності.

Кінофільми можуть сприяти суспільній рефлексії, тобто навчити критично дивитися на різні соціальні процеси, явища та норми, які висвітлюють автори фільму. Але під час перегляду кінострічок про злочинців не всі глядачі здатні критично осмислювати контент який їм подають.

Кінофільми про злочинність та кримінал популяризували у масовій культурі. Цей жанр дозволяє побачити тіньові сторони суспільства, починаючи від окремих осіб закінчуючи кримінальними угрупуваннями.

У фільмах злочинців часто зображують як неоднозначних персонажів. Автори кінофільмів показують не тільки їх погані риси, а й їхні позитивні характеристики, психологічні травми, важке дитинство, створюючи глибший образ персонажа. Такий підхід висвітлення злочинців дає можливість

подивитися на кримінальний світ по іншому. Яскравим прикладом є фільм «Хрещений батько» Ф. Ф. Копполи, де головний герой – мафіозі Майкл Корлеоне – показаний не лише як злочинець, а як інтелігентна особистість, що бореться за свою сім'ю, честь та справедливість. Також Віто Карлеоне зображений як мудрий і справедливий мафіозі, який цінує родинні зв'язки і уникає безглуздого насильства.

«Хрещений батько» Ф. Ф. Копполи – це не просто кінематографічний шедевр; це культурне явище, яке залишило незгладимий слід у суспільстві. Завдяки складному сюжету та захопливим сюжетним лініям, фільм заглиблюється у теми влади, вірності та американської мрії, знаходячи глибокий відгук у глядачів у всьому світі. Його вплив виходить за межі кінематографа, формуючи сприйняття організованої злочинності та переосмислюючи гангстерський жанр. Зображення у фільмі родини Корлеоне пропонує нюансоване відображення сімейних зв'язків та моральної неоднозначності, спонукаючи глядачів сумніватися у власних цінностях та суспільних нормах [26].

Головних героїв зображують не просто мафією, а й людей з власними моральними принципами, до яких звичайні люди приходять за допомогою і справедливістю. На їхньому фоні проявляється корумповані махінації політиків та поліції. Такий образ неоднозначного устрою держави дає замислитись над тим, чи справді держава захищає своїх громадян і забезпечує справедливість, чи навпаки – стає співучасником системної несправедливості, де закон служить не суспільству, а власним інтересам вищих соціальних верст населення. До того ж образ Дона Карлеоне грає роль неофіційного представника влади, який має зв'язок із поліцією.

Наркобарон Вірджил «Турок» Солоццо звертається до Віто з пропозицією інвестувати в його наркобізнес і надати захист з боку поліції напередодні Різдва. Віто відмовляється, пояснюючи, що втратить свою політичну мережу, якщо вплутається в справи, пов'язані з наркотиками [29].

Такі друзі дозволяють мафії легалізувати свою діяльність, щоб закріпити свою владу.

Дон Вітo Корлеоне показаний нам не тільки як бос мафії, а і як людина, до якої звертаються за справедливістю ті, хто не може її добитися законним шляхом. Такий образ руйнує стереотип, що мафія це лише злочинне угрупування. У фільмі показано, що злочинці теж мають власні принципи, честь і справедливість. Але при цьому відображення кримінальних субкультур з доброї сторони може породжувати романтизацію щодо них.

Досліджуючи свій соціальний вплив, «Хрещений батько» відіграв важливу роль у формуванні зображення італо-американської ідентичності в медіа, одночасно кидаючи виклик і підкріплюючи стереотипи. Він викликав дискусії щодо романтизації злочинності, що спонукало до критичного аналізу того, як медіа впливають на сприйняття громадськості. Як культурний артефакт, «Хрещений батько» продовжує бути предметом наукового дослідження, ілюструючи глибокі способи, якими мистецтво може відображати та формувати соціальні цінності [26].

Образ Дона Карлеоне не відштовхує глядачів. Він мудрий, справедливий, завжди бездоганно виглядає. Це і створює своєрідну героїзацію та романтизацію до цього героя.

Ми вже говорили про те, що ЗМІ нерідко відіграють ключову роль у поширенні різноманітних стереотипів, в тому числі про національні та етнічні групи. Почувши слово «мафіозі» у свідомості частіше за все виникає образ сурового італійця в дорогому костюмі і сигарою у зубах. Такий візуальний архетип був значною мірою популяризований саме фільмом «Хрещений батько». Але коріння цього образу значно глибше. Це результат багаторічного соціального конструювання, в якому тісно переплелися історичні події, політичні інтереси та вплив кіноіндустрії.

Американські медіа сформували «початковий» образ мафіозі ще наприкінці XIX століття, а індустрія Голлівуду, разом із Бюро з контролю за наркотиками та ФБР, знову активізували цей образ пізніше. Однак у 1970-х

роках завдяки Хрещеному батькові контроль над цим образом частково перейшов до самих італоамериканців. Стереотип мафіозі був доопрацьований до більш етнічно точної форми, що, з одного боку, зробило образ більш «автентичним», а з іншого – пом'якшило його негативне сприйняття, перетворивши на впізнаваний і навіть культовий образ американської культури. Термін «мафія» набув широкого поширення в США 18 жовтня 1890 року, коли газети повідомили про вбивство начальника поліції Нового Орлеана, яке нібито скоїли «сицилійці». Громада міста організувала самосуд і лінчувала кількох підозрюваних. Цей випадок мав широкий резонанс по всій країні, оскільки, як писав Сміт, «це був перший випадок в історії міста, коли сицилійці напали не на своїх». Він створив колективну тривогу, яку Сміт визначає як прототип паніки навколо чужоземної змови [27, с. 2-3].

Отже, медіа нерідко створюють або підкріплюють стереотипи стосовно різних соціальних груп. Образи, які ми бачимо у кіно можуть засісти в голові та вплинути на сприйняття реальності. Подібні образи можуть призвести до героїзації або нормалізації злочинців. Головне дивитися об'єктивно на злочинців, навіть якщо вони є кіногероями.

У стрічці «Джокер», режесера Т. Філліпса, образ злочинця розкривається через призму психічного розладу, соціального відчуження та особистої трагедії. Його образ психологічно неврівноваженої людини відлякує, але з іншої сторони може викликати жалість, тому що він самотня людина, яка мріє стати стендап-коміком але стикається з насмішками.

У фільмі не лише Артур чинить насильство – його самого неодноразово б'ють і принижують. Після того як він дізнається з листа матері, що Томас Вейн може бути його батьком, Артур викрадає медичні документи і дізнається, що його мати – психічно хвора, а сам він був усиновлений і зазнавав з її боку фізичного й емоційного насильства. Його «патологічний сміх», що проявляється у невідповідні моменти, призводить до ще більшої ізоляції. Під час сцени в метро троє чоловіків починають бити Артура за те, що він сміявся.

Це стає переломним моментом: насильство над Артуром триває роками, і тепер він відповідає тим самим [28, с. 10].

Насильство – постійна складова його життя**.** Саме через це він приходить до нігілізму: мораль суб'єктивізму стає способом виживання, а згодом переходить у жорстоке аморальне насильство проти інших [28, с. 10].

На відмінну від «Хрещеного батька», де Дон Карлеоне, хоча і злочинець, має моральний кодекс, намагається уникати зайвого насильства та прагне справедливості, Джокер чине насильство над будь ким, не маючи глибоких та чітких причин для скоєння вбивства.

Також зовнішність двох героїв сильно різниться. Дон Карлеоне – елегантний і стриманий джентльмен, його зовнішній вигляд викликає симпатію. Джокер навпаки, лякає, створивши новий образ клоуна, який зовсім не смішить людей. Але Артур – зламана людина, яка страждає, тому саме цим і викликає жалість та своєрідну емпатію в деяких глядачів. Поглибившись в історію Артура Флек стає зрозуміла його жага до насильства. Психічний розлад, насильство зі сторони матері, тиск суспільства підштовхнули його до злочинних дій.

Важливим моментом є те, що кінострічка «Джокер», яскраво показує як медіа впливають на трансформацію особистості та конструювання суспільного сприйняття. Фільм зосереджується не лише на психологічному розпаді Артура Флека, а й на критичній ролі, яку відіграють засоби масової інформації у формуванні девіантної ідентичності. Джокер як і мріяв став відомим, але завдяки вбивствам, а не кар'єрі коміка.

Телешоу, в якому брав участь Артур, мало б розважати але натомість висміювало його. Замість підтримки він отримав приниження від глядачів. Цей момент став одним із головних поштовхів до трансформації від Артура Флека на Джокера. Таким чином, у фільмі «Джокер» ЗМІ сприяють трансформації ідентичності від аутсайдера до злочинця.

Кіно показує різних злочинців – з різними психотравмами та моральними цінностями. Висвітлюючи таких персонажів, стає зрозуміло, що людина стає

злою з різних причин, і що насильство не виникає на порожньому місці. Але не всі глядачі здатні об'єктивно оцінити героя та його вчинки. Юне та молоде покоління може створити собі кумира з харизматичного, але аморального персонажа. Такі образи іноді романтизуються – замість критичного аналізу глядач сприймає злочинця як символ сили і бунту. Це може призвести до спотвореного уявлення про справжні моральні цінності та допустимі межі поведінки. Тому важливо не лише показувати складних персонажів, а робити акцент на наслідках їхньої злочинної діяльності, аби люди оцінювали та аналізували ризики, усвідомлювали моральну і законодавчу відповідальність за вчинки.

2.2. Специфіка відображення кримінальних субкультур в журналах та газетах

В українських газетах та журналах нерідко містилась колонка де висвітлювали кримінальні новини. Відображення кримінальних субкультур у друкованих ЗМІ України має свою специфіку, що варіюється залежно від періоду, регіону та редакційної політики видань. Загалом, українські газети висвітлюють злочини з акцентом на інформування громадськості про злочини, профілактику правопорушень та формування негативного ставлення до кримінальних явищ.

У регіональних виданнях часто висвітлюються місцеві кримінальні події, що дозволяє читачам бути обізнаними про ситуацію в своєму місті. На відміну від деяких художніх творів чи фільмів, українські ЗМІ зазвичай не романтизують злочинців, а навпаки – підкреслюють негативні наслідки їхньої діяльності для суспільства.

Обласний інформаційно-рекламний тижневик «Базар Медіа в Україні» містить розділ «Кримінал» та «На лаві підсудних», де публікуються новини про злочини.

Видання «Полтавщина» повідомляє, що після початку війни на Донбасі кримінальний авторитет Мазур разом із бригадою Батури переїхав до

центральної України, де група отримала контроль над кількома фермерськими господарствами в Полтавській, Кіровоградській, Чернігівській, Херсонській та Одеській областях. Одна з версій його замовного вбивства пов’язана з боротьбою за вплив у аграрному секторі. Інше джерело — Detective-Info — повідомляє, що у 2014 році Мазур відмовився брати участь у реалізації злочинного сценарію на Донбасі й приєднався до оточення грузинського «злодія в законі» Г. Лобжанідзе («Куцу»). Через це, за даними видання, А. Саркісян («Горлівський») разом із Батурою вирішили усунути Мазура, доручивши організацію вбивства І. Енгібаряну. Обвинуваченим у справі є водій І. Енгібаряна — І. Колесніков, уродженець Рівного. За даними слідства, саме він підшукував виконавців для реалізації замовлення. А. Саркісян, згідно з матеріалами, має багаторічну кримінальну біографію, підтримував зв’язки з політичними колами, зокрема з Ю. Іванющенком («Юра Єнакіївський»), і брав участь в організації «тітушок» у 2010-х роках [21, с. 4].

Журналісти використовують злочинний жаргон, зокрема такі поняття, як «злодії у законі», «поняття» та «тітушки». У тексті згадуються імена кримінальних авторитетів, а заголовок статті — «Інсценування вбивства кримінального авторитета» — додає новині сенсаційності та привертає увагу за рахунок використання термінів, характерних для кримінального середовища.

У Полтавській області викрито двох мешканців Миргорода, які займалися збутом наркотичних засобів та психотропних речовин безконтактним способом. Як повідомляє Управління боротьби з наркозлочинністю Національної поліції (УБН ДБН НПУ), злочинці організували канал реалізації наркотиків через Інтернет. Клієнти здійснювали оплату через електронні гаманці, після чого отримували координати місць закладок у Миргороді та прилеглих районах. За інформацією керівника УБН у Полтавській області С. Циганенка, 25- і 29-річні чоловіки фасували наркотичні речовини у дрібні дози та поширювали їх за допомогою закладок. Сума вилучених заборонених речовин за цінами «чорного» ринку перевищує 450 тисяч гривень. У грудні поліцейські спільно з бійцями батальйону поліції особливого призначення та за

процесуального керівництва обласної прокуратури провели низку санкціонованих обшуків. У ході слідчих дій вилучено амфетамін, канабіс, психотропну речовину «Альфа PVP», таблетки екстазі, фасувальні матеріали, електронні ваги, мобільні телефони, банківські картки, а також листівки з рекламою інтернет-магазину наркотиків. Крім того, виявлено місця раніше зроблених закладок. Один із фігурантів був затриманий згідно зі ст. 208 Кримінального процесуального кодексу України. Наразі обом особам готується повідомлення про підозру за ч. 2 ст. 307 Кримінального кодексу України, що передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком до 10 років з конфіскацією майна [22, с. 4].

Цей матеріал – показовий приклад специфіки висвітлення кримінальної субкультури у регіональній українській пресі, з акцентом на наркозлочинність, яка часто має розгалужену субкультурну мережу та високий рівень організованості. Журналісти дотримуються офіційного-інформаційного стилю, діяльність злочинців описується як системна, професійно організована, згадуються посилання на статтю КК України та говориться про міру покарання.

Інтернет-видання «Полтавщина» на своєму сайті має розділ «Кримінал», де також висвітлюються новини про насильство, умисні вбивства, хуліганство та організовану злочинність.

Поліція Полтавщини викрила масштабну наркогрупу, яка збувала канабіс, метамфетамін, амфетамін та А-PVP через мережу «закладок» і телеграм-боти. Вартість вилучених речовин на чорному ринку оцінюють у понад 1,5 мільйона гривень. До угруповання входили семеро місцевих жителів віком від 22 до 29 років, більшість з яких вже мали проблеми із законом. Операцію провели слідчі поліції Полтавщини разом із працівниками Управління боротьби з наркозлочинністю, карного розшуку, батальйону поліції особливого призначення та обласною прокуратурою. «Наркоділки продавали «товар» через так звані «закладки» і «майстер-клади». Основними каналами комунікації слугували інтернет-платформи і зокрема телеграм-бот, через які спільники отримували замовлення», — повідомив начальник поліції

Полтавщини Є. Рогачов. За попередніми даними, щомісячний дохід угруповання складав понад 800 тисяч гривень. Оплату отримували криптовалютою та на банківські рахунки. Під час обшуків поліцейські вилучили близько 600 «закладок» із наркотиками, марки ЛСД, готівку, три автомобілі, комп'ютери, мобільні телефони та понад 3000 зіп-пакетів для фасування [23].

Стиль журналістів інтернет-видання «Полтавщина» у кримінальних новинах офіційний, нейтральний і стриманий. Вони подають інформацію з посиланням на поліцію, прокуратуру. Роблять акцент на фактах та події, уникаючи емоційної оцінки або сенсаційності. Такий підхід формує довіру до новини як джерела об'єктивної інформації.

На Запоріжжі поліція успішно ліквідувала діяльність злочинної організації, яка працювала під контролем «вора в законі». Як повідомила Національна поліція України, керував бандою 43-річний місцевий мешканець з оточення «вора в законі». Маючи вплив та авторитет у певних колах, він підібрав у групу учасників – це були вихідці з інших країн віком від 29 до 31 років. У структури злочинної організації було два відокремлених підрозділи. Члени одного спеціалізувалися на вимаганні коштів з громадян та підприємців, другого – крадіжках з квартир, будинків тощо. Зазначається, що члени організації докладно планували кожний злочин: вивчали графіки життя потерпілих та їхніх родин, проводили розвідку місцевості, перевіряли наявність відеокамер та сигналізації, досліджували замки та слідкували за потенційними жертвами. При скоєнні злочинів вони дотримувалися виключної конспірації, використовуючи маски або балаклави, рукавиці та радіостанції для зв'язку між собою Додатково зловмисники користувалися гумовими масками, щоб приховати обличчя. Поліція зібрала докази причетності учасників до п'яти крадіжок на суму майже 4 мільйонів гривень та двох випадків вимагання понад 330 тисяч гривень. 27 березня поліцією були затримані організатор та чотири учасники групи. Під час обшуків в місцях проживання підозрюваних були вилучені рушниця, пістолети, набої,

біти, кастет, граната, а також магніти для відкриття дверних замків, радіостанції, маски, балаклави, ключі від замків, автомобілі преміум-класу, гроші та телефони**.** Зараз підозрювані знаходяться в ізоляторі тимчасового утримання. Максимальне покарання, яке може загрожувати учасникам банди, – 12 років ув'язнення, а організатору – 15 [24].

Вираз «вор у законі», використаний журналістами у цій статті, дає читачам зрозуміти, що мова йдеться про не звичайного злочинця, а про особу, яка займає особливе становище в неформальній кримінальній ієрархії. Подібні лексеми є культурним маркером у кримінальних субкультурах, вони формують уявлення про кримінальний світ та його ієрархію. Хоч новина і має офіційно-інформаційний стиль, «голосна» фраза «вор у законі» створює сенсаційність навколо новини та приваблює читачів ознайомитись з матеріалом.

Публікації у газетах мають стриманий та лаконічний стиль. У більшості новин переважає офіційно-інформативна подача: вказано місце події, учасників, статтю ККУ, вилучені речі та дії поліції. Журналісти надають статтям об'єктивності даним про кримінальні правопорушення. Однак іноді, використовуючи «гучні» фрази, журналісти надають новинам елементів сенсаційності, щоб привернути увагу читачів.

Український журнал «Спільне: журнал соціальної критики» є інтелектуальним виданням, яке з'явилося у 2010 році. Його мета – аналіз та висвітлення соціальних, культурних, політичних та економічних проблем і явищ у суспільстві в академічному стилі [25, с. 3].

Перший номер цього журналу присвячений криміналізації соціальних проблем. Наприклад, стаття А. Рябчук «Криміналізація бездомності на пострадянських теренах з цього випуску» (як і інші матеріали) написана у науковому стилі та представлена як соціологічне дослідження [25, с. 45].

Безхатьків, поряд з іншими маргінальними соціальними групами, сприймають як потенційних злочинців чи просто як загрозу громадському порядку, яку необхідно вирішувати шляхом залучення поліції. Бездомних часто сприймають як небезпеку для суспільства – або як девіантів (відповідно, їх

треба покарати), або як психічно хворих (відповідно, їх треба ізолювати від суспільства). Наприкінці XIX ст. класик соціо-біологічного підходу в соціології Г. Спенсер писав, що «п'яниця, який думає лише про миттєві задоволення і нехтує завтрашніми бідами, чи марнотратник, який шукає негайних насолод ціною майбутньої бідності» знаходяться на найнижчих щаблях соціального розвитку і гальмують прогрес людської раси: *Сприяти тим, хто нічого не вартий ціною достойних людей є неабиякою жорстокістю. Немає більшого прокляття для нащадків, аніж передати їм зростаючі маси імбецилів, дармоїдів і злочинців.* Елементи соціалдарвінізму свого часу були притаманні навіть марксистській традиції (Stallybras, 1990, Draper, 1972). У «Маніфесті комуністичної партії» К. Маркс (1936) пише про люмпенпролетарів як про «небезпечні класи», «пасивно гниючу масу» і «соціальні відходи», а у 18 Брюмера Л. Бонапарта (1925) — про дуже строкатий набір найрізноманітніших маргіналів, які навіть не є «класом» у марксовому розумінні (адже вони є поза системою виробничих відносин) — тут і «богема», і «волоцюги», і власники борделів. Цікавим є опис мобільних бригад, які під час Лютневої революції у Франції формували для розгону революційних протестів: *Переважно вони належали до люмпенпролетаріяту, що по всіх великих містах становить цілком відмінну від промислового пролетаріяту масу. Тут рекрутуються злодії та різного роду злочинці, елементи, що живуть покидьками суспільства, люди без певної професії, волоцюги, gens sans feu et sans aveu; вони різняться між собою, залежно від культурного рівня тієї нації, до якої належать, але характеру скрізь і завжди мають характерні риси лазароні* (К. Маркс, 1932: 35) [25, с. 45].

На відміну від газетних статей, в яких просто інформують громадськість про кримінальні та соціальні проблеми, наукові журнали демонструють глибокі структурні проблеми, пов'язані з тим, як і чому суспільство погано ставиться до безхатьків через призму теоретичних підходів.

Висвітлюючи жорстоке ставлення до бездомних зі сторони правоохоронних органів, авторка не просто висвітлює новину, а розбирає її у

контексті соціального аналізу, пояснює з яких причин сформувалось уявлення про бездомних як про загрозу. У своїй роботі вона спирається на класичні соціологічні теорії К. Маркса і Г. Спенсера, показуючи, як глибоко вкорінене ідеологічне знецінення маргіналізованих груп, в тому числі безпритульних. Така подача спрямована на рефлексію від читача, а не на осуд чи страх.

Бездомні, звісно, не належать до кримінальних субкультур як структурованих спільнот, але суспільство ставляться до них як до злочинців. Ставлення до безпритульних як до девіантних осіб призводить до їхньої стигматизації та до викривленого уявлення як про самих бездомних, так і про справжніх злочинців, адже стираються межі між соціальною вразливістю й кримінальною поведінко.

Таким чином, публікації у газетах та наукових журналах сильно відрізняються. Наукові журнали прагнуть критично осмислити явища, аналізуючи їх глибинні причини і суспільні наслідки. Вони формують об’єктивну, аргументовану оцінку, спираючись на наукові дослідження та теоретичні підходів. Газети, навпаки, здебільшого зосереджуються на поверхневому висвітленні подій, подаючи інформацію епізодами про той чи інший злочин та додаючи сенсаційності та емоційності, що може заважати читачам об’єктивно аналізувати новини про кримінальні злочини.

РОЗДІЛ 3
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СУБКУЛЬТУР У ЗМІ УКРАЇНИ

3.1. Програма соціологічного дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України

Тема висвітлення кримінальних субкультур у ЗМІ України має велике значення адже ЗМІ здатні не тільки інформувати, а й формувати уявлення про кримінальний світ. Медіа здатні не лише сприяти критичному осмисленню впливу злочинних субкультур, але й популяризувати елементи кримінального світу, несвідомо або свідомо нормалізувати і романтизувати злочинців і поширювати стереотипи.

В українському медіапросторі тема кримінальних субкультур стає об’єктом уваги сюжетів новин та розслідувань. Образи кримінальних авторитетів, «ворів у законі» та інших представників кримінальної ієрархії зустрічаються у новинах частіше, ніж нам може здаватися.

Проблемою дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України є відсутність глибокого аналізу образів членів кримінальних субкультур у новинних сюжетах, а також аналіз на предмет емоційності та сенсаційності у таких новинах.

Об’єкт дослідження – образ злочинця який є носієм кримінальної субкультури.

Предмет дослідження – закономірності та особливості відображення образа злочинця у ЗМІ України.

Мета нашого дослідження – проаналізувати матеріали в українських ЗМІ щодо відображення кримінальних субкультур.

Завдання дослідження:

– визначити частоту згадуваних слів, що вказують на ознаки кримінальних субкультур у матеріалах ЗМІ;

– виявити основні риси та характеристики образу злочинця як носія кримінальної субкультури;

– виявити або спростувати наявність емоційності або сенсаційності під час висвітлення кримінальних субкультур у новинах;

– проаналізувати наявність нормалізації, романтизації або дегуманізація образів носіїв кримінальних субкультур у ЗМІ України.

Для досягнення мети нашого дослідження ми маємо зробити теоретичну інтерпретацію основних понять нашого дослідження: «кримінальна субкультура», «образ злочинця», «сенсаційність» та «емоційність у новинах».

Кримінальні субкультури – це сукупність цінностей, норм, правил і символів, які суперечать закону і несуть загрозу суспільству.

Образ злочинця – це сукупність символів, термінів, за допомогою яких медіа висвітлюють особу злочинця.

Сенсаційність – форма подачі новин журналістами із застосуванням гучних заголовків, шокуючих подробиць, діалогів чи цитат з метою привернути увагу читачів.

Емоційність у новинах – наявність у тесті мовних засобів, які здатні викликати у читача сильні емоції. Вони можуть проявлятися у надмірному використанні прикметників, епітетів, метафор або інших художніх засобів.

Операціоналізація нашого дослідження у переведенні теоретичних понять «кримінальна субкультура», «образ злочинця», «сенсаційність» та «емоційність» у конкретні вимірювальні показники, які будуть аналізуватися під час контент-аналізу новин:

1. «Кримінальна субкультура» та «образ злочинця»

Операціоналізація у цьому випадку полягає у виявленні наявності та частоті вживання журналістами у статтях про кримінальні субкультури і їх членів специфічних термінів, які характеризують їхній статус:

– «авторитет» чи «кримінальний авторитет»;

– псевдоніми кримінальних авторитетів або інших представників кримінальних банд;

– «вор у законі»;
– «злодій у законі»;
– «смотрящий»;
– «общак».

2. Операціоналізація сенсаційності вимірюватиметься за допомогою таких критеріїв:

– використання цитат або прямої мови;
– наявність провокаційних фраз, гучних формулювань та заголовків;
– акцентування уваги на негативних наслідках подій для суспільства або жертв.

3. Операціоналізація емоційності вимірюватиметься за допомогою таких критеріїв:

– наявність оціночної лексики, тобто використанні прикметників та прислівників, що виражають об’єктивне ставлення до злочинців;
– наявність оцінки дії злочинців.

Перейдемо до гіпотез, які стосуються нашого дослідження.

Гіпотеза 1: надмірне використання термінів пов’язаних із кримінальними субкультурами («вор у законі», смотрящий») створює більшу сенсаційність у новинах України.

Гіпотеза 2: високий рівень емоційності в новинних статтях про кримінальні субкультури прямо пропорційно пов'язаний із використанням оціночної лексики, яка формує негативне ставлення до представників кримінальних субкультур у читачів.

Гіпотеза 3: у новинах про кримінальні субкультури журналісти частіше акцентують увагу на персоналіях злочинців (через псевдоніми, біографічні деталі), ніж на системних ознаках кримінальної субкультури (структурі, ієрархії, функціонуванні).

Для контент-аналізу було обрано статті з двох українських видань з 2021 по 2024 рік, в яких висвітлюються новини і злочини скоєні представниками кримінальних субкультур. За допомогою серійної вибірки було відібрано статті

з відкритих джерел інформації за конкретними ознаками на тему кримінальних субкультур («вор у законі», «смотрящий», «авторитет»). За параментрами відбору спиралися лише на офіційні новини на сайтах українських медіа (ТСН, «Українська правда»).

Критерієм відбору слугували офіційні новинні матеріали, опубліковані на сайтах українських медіа – ТСН та «Українська правда». Тематика охоплювала згадки про представників кримінального світу, їхню участь у злочинній діяльності, а також такі явища, як «сходки», «общак» тощо.

Обсяг вибіркової сукупності становить 8 статей: по 4 з кожного видання. Попри невелику кількість матеріалів, це дозволяє здійснити якісний контент-аналіз, орієнтований на глибоке вивчення тексту та виявлення закономірностей у способах подачі інформації.

Для аналізу висвітлення теми кримінальних субкультур у ЗМІ України було обрано метод контент-аналізу, який є оптимальним для дослідження медіа-контенту, оскільки дає змогу об’єктивно та системно аналізувати зміст текстів.

Логічна структура інструментарію (з операціоналізацією основних понять) представлена у таблиці 1 в додатку Б.

3.2. Результати емпіричного дослідження відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України

Результати дослідження контент-аналізу відображення кримінальних субкультур у новинах двох українських видань («Українська правда» та ТСН) показали специфіку подачі новин. Статті були обрані з 2021 по 2024 рік, що дозволило виявити особливості подачі цієї теми в українських медіа. Відбір матеріалу було обрано із відкритих джерел інформації за конкретними ознаками на тему кримінальних субкультур («вор у законі», «смотрящий» «авторитет»).

На діаграмі 1 (у додатку В) представлено розподіл основних категорій кримінального світу. Наприклад, у статті ««Ворів у законі» Умку та Лашу Свана

судитимуть за сходки» видання «Українська правда» найвище число згадок: 6 разів фігурують біографічні дані злочинця (псевдонім чи ім'я), 3 рази використано слово «общак», «злодій в законі», «вор у законі» та 1 раз – термін «кримінальний авторитет».

Найменше термінів було використано в статті від ТСН «Масова стрілянина в Броварах: 15 учасників скоро судитимуть»: 1 раз – «кримінальний авторитет та 2 рази – імена, псевдоніми та біографічні дані злочинця. У середньому кожна стаття містить мінімум 2-3 маркери, які характеризують належність до кримінального світу.

У таблиці 3.1 представлено загальну кількість термінів яка була використана журналістами у статтях.

Таблиця 3.1

Загальна кількість використаних термінів

Термін	Кількість
Кримінальний авторитет	15
Вор у законі	6
Злодій в законі	9
Смотрящий	4
Общак	4
Імена, псевдоніми та біографічні дані	29

Найчастіше автори новин викорситовували термін «кримінальнй авторитет) – 15 разів, 9 разів – термін «злодій у законі», 6 разів – «вор у законі», по 4 рази терміни «смотрящий» та «общак», який позначає так звану злодійську касу. 29 разів у всіх статях згадувалися імена, песвдоніми або інші біографічні дані про злочинців.

Окрім кількісних показників було зроблено якісний аналіз емоційного та сенсаційного забарвлення новин про кримінальні субкультури. Було проведено аналіз на наявності прямої мови (цитат), сенсаційності, використання оціночної

лексики та оцінка дій злочинців. Результат дослідження показав наявність у всіх восьми статтях використання оціночної лексики, такої як «тероризували місто», «впливовий вор у законі». Оцінка діям злочинців теж надавалася відкрито («кримінальники тероризували»). Також надавали сенсаційності заголовкам, використовуючи кримінальні терміни у назвах статей. Гучні описи новин оцінка дій злочинців, зокрема «Українські кримінальні авторитети вперше долучилися до злочинного зібрання в режимі відеоконференції», теж створюють більший інтерес і розголос навколо новини. Щодо прямої мови та цитат, то лише у двох статях із 8 вони були відсутні.

Проведений контент-аналіз дозволив зробити узагальнені висновки щодо висвітлення кримінальних субкультур у ЗМІ України. У статтях «Української правди» та ТСН виявлено систематичне використання тюремного жаргону та висвітлено біографічні деталі злочинців.

Було також приділено увагу якісному аналізу емоційності та сенсаційності текстів. У більшості випадків журналісти використовують прямо мову або цитати, посилаючись на правоохоронні органи. Також у всіх статтях журналісти застосовували оціночну лексику, демонструючи власне ставлення до подій та дій, які скоїли злочинці. У текстах та заголовках присутня сенсаційність, яка може викликати інтерес або шок у читача.

У жодній із проаналізованих статей не знайдено ознак нормалізації або романтизації злочинної діяльності. Навпаки, деякі автори засуджують дії представників кримінальних субкультур, що створює ефект часткової дегуманізації через акцент на жорстокості та загрозливому характері їхніх дій.

Також, варто зазначити, що проведене дослідження підтвердило три гіпотези. По-перше, усі статті містять кримінальні ознаки (терміни) та сенсаційність.

По-друге, статті мають високий рівень емоційності яка пов’язана з використанням оціночної лексики та оцінка дії злочинців. Отже, можемо сказати, що висока емоційність напряму пов’язана з використанням

лексичних засобів, що підтверджує гіпотезу про прямий зв'язок між емоційністю та оцінкою.

По-третє, надмірна увага до образу злочинців спостерігається у всіх статях, тому що було згадано аж 29 персоналізованих згадок.

Таким чином, усі три гіпотези, що були висунуті в теоретичній частині дослідження, знайшли підтвердження у процесі емпіричного дослідження матеріалів українських ЗМІ. З цього можна зробити висновок, що медіа не тільки інформують про дії кримінальних субкультур, а також надають біографічну інформацію про самих злочинців з використанням сенсаційних заголовків, які здатні викликати емоційну реакцію до фігурантів злочинного світу.

3.3. Рекомендації щодо оптимізації відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України

Медіа – головний механізм, який відіграє важливу роль у формуванні суспільного уявлення про кримінальні субкультури. Елементи кримінальної субкультури висвітлюються у кіно, піснях, художніх творах, новинах та наукових публікаціях. Ми неодноразово підкреслювали, що інформування про злочинні групи може бути корисним та навіть цікавим контентом для суспільства. Водночас подібний контент може стати небезпечним для молодого покоління, яке перебуває на етапі самоідентичності, а тому є вразливим до впливу таких наративів. Виходячи з цього, доцільно розробити низку рекомендацій, які допоможуть оптимізувати відображення кримінальних субкультур у ЗМІ.

У кіномистецтві та художніх творах автори нерідко висвітлюють кримінальних елементів сильними, харизматичними, сміливими персонажами, що формує викривлене уявлення про членів кримінальних субкультур. У піснях, наприклад, оспівували романтичність тюремного життя та несвободи. Наприклад, К. В. Яковенко у статті «Тюремні пісні як вид соціально-масової комунікації: категорії «свободи» й «несвободи»» наголошує на тому, що

тюремні пісні мають глибоке культурне коріння та впливають на суспільне ставлення до кримінального світу.

Тюремні пісні з моменту свого виникнення й до сьогодні популяризують у масовій культурі певні цінності кримінального світу та формують особливе ставлення до людей, які потрапили до місць позбавлення волі за незначні правопорушення. Саме пісенний фольклор (а вже згодом і художня література) заклав у суспільній свідомості образ злочинця, що сприймається не осудливо, не відчужено чи зневажливо, як у багатьох інших культурах, а радше зі співчуттям («несчастнинький») або навіть із певним захопленням [30, с. 121].

Українські медіа повинні уникати романтизації тюремної культури та її представників, щоб не призвести до вкорінення нормального і не осудливого відношення до «зеків». Не варто формувати культурний простір на особах, які є представниками кримінальних субкультур, тому що вони несуть за собою аморальні та злочинні принципи.

Використання злодійського жаргону сприяє популяризації кримінальної культури, тому ЗМІ варто уникати кримінальної лексики. Повністю заборонити висвітлення тюремної та злочинної символіки звісно не можливо, але варто менше їх відображати та застосовувати, аби молоде покоління та навіть старше не використовували злочинну символіку та жаргон. Наприклад, повторювання деяких татуювань, як в деяких кримінальних субкультурах може бути небезпечно для людини яка не відноситься до цієї кримінальної групи.

Також при висвітленні кримінальних авторитетів, кіно-персонажів злочинців варто акцентувати увагу на наслідках їхньої діяльності, наголошувати на тому що кожна людина буде нести відповідальність за вчинки перед законом і суспільством. Суспільство повинно бачити, що за скоєння злочину усі несуть юридичну, соціальну та моральну відповідальність.

Також доцільно акцентувати увагу не лише на зовнішньому образі злочинця, а передусім на його впливі на громадську безпеку та соціальну шкоду, яку спричиняє його діяльність. Таке відображення має можливість знизити романтизацію злочинної діяльності серед суспільства.

Таким чином, важливо надмірно не використовувати тюремний жаргон, символіку, щоб не спричиняти поширення її серед молоді. Необхідно уникати романтизації злочинців, висвітлювати не лише позитивні риси героїв, а ще акцентувати увагу на наслідках злочинної поведінки та невідворотності юридичної, соціальної й моральної відповідальності. ЗМІ повинні намагатися формувати критичне уявлення про злочинний світ, щоб зменшити його популяризацію.

ВИСНОВКИ

В межах дослідження «Висвітлення кримінальних субкультур у ЗМІ України» було надано характеристику основним поняттям таким як:

«Субкультура» – це самостійне та структуроване явище, яке існує в рамках інших панівних культур з власними нормами та правилами, які відрізняються від суспільно прийнятих.

«Кримінальна субкультура» – містить норми, цінності, правила та символи, які мають злочинний та маргіналізований характер. Це свого роду легітимація злочинної поведінки в межах окремих груп.

У контексті поняття «особа злочинця» було проаналізовано позиції провідних науковців (А. Заскалюка, І. Дальшина, А. Сахарова, Н. Кузнєцова), що дало змогу визначити його як комплекс соціально-правових, психологічних і поведінкових характеристик, які формуються поступово та визначають мотивацію до злочинної діяльності. Це підкреслює складність феномену злочинця як соціального типу, що виходить за межі правового статусу і включає глибші культурні, особистісні та суспільні детермінанти.

Поняття «образ злочинця» – це суб’єктивне відображення представників злочинного світу, яке значною мірою сформується під впливом медіа. Щоб уникнути хибних уявлень, важливо критично оцінювати джерела інформації та враховувати глибші соціальні причини злочинної поведінки.

«Засоби масової інформації» – це платформи, які висвітлюють візуальну текстову та аудіо-інформацію для своїх користувачів.

«Відображення у ЗМІ» – це спосіб інтерпретації різного роду інформації. Відображення може бути як кричним, так і нести неупереджене висвітлення фактів.

Дослідженням висвітлення кримінальних субкультур займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. У. Шорта та В. Белсона стали першими хто досліджував механізми впливу екранного насильства на свідомість та поведінку глядачів. К. Даулер і Т. Фленнинг у своїй роботі «Конструювання злочину:

медіа, злочинність і популярна культура» («Constructing Crime: Media, Crime, and Popular Culture») проаналізували, що телевізійні шоу, кіно та інші медіа ресурси формують у людей уявлення про злочинність.

В Україні перші дослідження на тему відображення кримінальних субкультур у ЗМІ припали на 2000-ні роки. О. Кочкіна у праці «Кримський гамбіт» висвітлила кримінальні та політичні хроніки Криму, які базуються на емпіричному масиві даних.

О. Бугера у своїй дисертації досліджувала вплив засобів масової інформації на протиправну поведінку неповнолітніх через життєві приклади.

М. Д'ячкова та М. Пахнін, зробили значний внесок у з'ясування ролі ЗМІ як кримінологічного чинника. Їхні праці демонструють, що медіа здатні не лише інформувати, а й детермінувати злочинну поведінку, особливо серед неповнолітніх, а також сприяти віктимізації громадян через нав'язування моделей пасивності чи невиправданого страху.

Г. Горшенков і Д. Шестаков зробили вагомий внесок у розвиток кримінологічної науки, запропонувавши концепцію кримінології масових комунікацій як окремого напряму досліджень. Обґрунтували необхідність систематизації знань про злочинність

Під час дослідження кримінальних субкультур у засобах масової інформації застосовуються такі емпіричні методи, як контент-аналіз (який ми використали у практичній частині) та івент-аналіз, які дуже підходять для обробки та аналізу текстових, відео та аудіо документів. З їх допомогою можна виявити наміри автора, репрезентації, який вплив має контент на аудиторію.

Ми розглянули відображення кримінальних субкультур у медіа через призму класичних та сучасних теорії девіантної поведінки, зокрема Ч. Ломбразо (біологічну теорію), психологічну концепції З. Фрейда, теорію стигматизації І. Гофмана і теорію навішування ярликів Г. Беккера. Ці теорії допомагають глибше зрозуміти механізми формування уявлень у людей про кримінальних осіб.

Водночас, ми підкреслили важливість теорії віктимології, адже ЗМІ відображають не лише образ злочинця, а й жертви. Не коректне висвітлення жертви також формує стереотипне та не здорове ставлення до них.

Комплексне застосування цих підходів відкриває великі перспективи для дослідження відображення кримінальних субкультур засобами масової інформації. Завдяки цим методам можна побачити, що ЗМІ не просто інформують про злочинність, а й активно беруть участь у формуванні образів, які визначають норми, відхилення та соціальну реальність у цілому.

Відображення образів у кіномистецтві є різноманітним. Художній фільм «Хрещений батько» (реж. Ф. Ф. Коппола) є класичним прикладом романтизації злочинного світу в масовій культурі. У кінострічці представники мафії постають не лише як учасники кримінальних структур, але й як харизматичні, приємні персонажі з власними моральними принципами. Головний герой Віто Корлеоне зображений як мудрий голова сім'ї, справедливий лідер. Таке відображення героя викликає симпатію у глядачів не зважаючи на його кримінальну діяльність. Такий підхід до зображення кримінального авторитета може впливати на масову свідомість, формуючи позитивні або неоднозначні уявлення про носіїв злочинних субкультур.

Артур Флек у фільмі «Джокер» (реж. Т. Філіпс) висвітлюється як психічно хвора і зламана людина. Його зовнішність не викликає симпатії, але історія важкого життя викликає у глядачів співчуття.

Висвітлення злочинців у такому не однозначному ключі може сформувати у глядачів не правильне уявлення про кримінальних персонажів, адже не всі глядачі, особливо юні, здатні критично осмислювати побачене. Завдання кіномистецтва повинно не тільки розкрити внутрішній світ злочинця, а й показувати, до яких страшних наслідків призводять його дії, як вони впливають на суспільство і на самого героя, тим самим формуючи усвідомлене та відповідальне ставлення до реальності.

Ми розглянули, що публікації у наукових журналах та газетах відрізніться у подачі інформації. Газети висвітлюють лише події, дії кримінальних

субкультур, нерідко з використанням сенсаційності. Їхня основна мета — зацікавити й проінформувати читача.

Наукові журнали не просто розповідають про конкретні явища, а аналізують їх через призму соціологічних теорій. Така подача спрямована на рефлексію від читача, а не на осуд або страх до кримінальних явищ.

Проведене емпіричне дослідження дозволило за допомогою контент-аналізу виявити особливості відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України. Аналіз восьми статей з українських медіа (4 статі ТСН та 4 статті «Українська правда») показав, як ЗМІ подають інформацію.

Усі статті мали мовні маркери, які вказують на належність героїв новин до кримінального світу. Такі терміни як «вор у законі», «смотрящий», «злодій у законі», «общак», а також використання псевдонімів злочинців є частими у текстах новин, що дозволяє говорити про формування впізнаваного образу злочинця в публічному дискурсі. Найчастіше у статтях фігурують саме персоналізовані дані – 29 згадок біографічних відомостей, що свідчить про акцент ЗМІ на індивідуальностях, а не структурі кримінальних субкультур.

Також проаналізували статті на наявність оціночної лексику та сенсаційні елементи у подачі новин. Практично у всіх проаналізованих текстах присутні фрази, які викликають емоційну реакцію у читача, створюючи враження небезпеки та загрози.

Усі гіпотези знайшли своє емпіричне підтвердження:

Гіпотеза 1 підтвердилася, адже у тестах часто використовувалися кримінальні терміни, які завдяки цьому підвищували рівень сенсаційності.

Гіпотеза 2 підтвердилася – висока емоційність у статтях напряму пов’язана з використанням оціночної лексики, що впливає на ставлення аудиторії до злочинців.

Гіпотеза 3 підтвердилася – журналісти концентруються на особистостях злочинців більше, ніж на аналізі кримінальних структур чи механізмів їх функціонування.

Наукове значення дослідження висвітлення кримінальних субкультур у ЗМІ України полягає у створенні аналітичної бази для подальшого вивчення репрезентації кримінальних субкультур у ЗМІ. Подальший аналіз може допомогти зв’язувати яке уявлення формує ЗМІ про представників кримінальних субкультур.

Результати дослідження мають соціально-практичне значення, оскільки можуть бути використані для глибшого аналізу впливу медіа на формування суспільних уявлень про кримінальні субкультури. Вони також можуть стати основою для розробки рекомендацій щодо більш відповідального та критичного висвітлення кримінальних новин у медіа, з акцентом на соціальний контекст і наслідки, а не лише на сенсаційність.

Також у роботі були надані рекомендації щодо оптимізації відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України. Щоб підвищити критичність сприйняття новин і формувати свідоме ставлення до кримінальних субкультур серед глядачів, важливо не зловживати тюремним сленгом, символікою, щоб не викликати поширення її серед молоді. Слід уникати романтизації злочинців, висвітлювати не тільки позитивні риси героїв, але й наслідки злочинної поведінки та неминучості юридичної, соціальної й моральної відповідальності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Богуш Л. А. Вплив медіа на формування громадської думки у світі. *Вчені записки Тавріського національного університету ім. В.І. Вернадського*. 2021. Т32, №1. С. 302.

2. Дворецька Г. В. Соціологія праці : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2001. 244 с. URL: https://buklib.net/books/24457/ (дата звернення: 01.03.2025).

3. Лукашевич С.Ю. Кримінальна субкультура як один із факторів негативного впливу на засуджених. *Вісник Академії правових наук України*: Зб. наук. праць. Харків: Право, 2001. №1 (24). С. 182-190.

4. Настояща У.В. Субкультура засуджених як вид кримінальної субкультури: культурно-історичний аспект. *Наук. вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки.* 2021. №1. С. 103. URL: https://sjeducation.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/Nastoiashcha-U.-V..pdf (дата звернення: 14.03.2025).

5. Бойко Л. П Соціокультурне значення молодіжних субкультур у сучасних реаліях. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2019. № 2

6. Єнін М.Н. Засоби масової інформації. *Велика українська енциклопедія.* URL: https://vue.gov.ua/%D0%97%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8_%D0%BC%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97_%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_(%D0%97%D0%9C%D0%86) (дата звернення: 19.03.2025).

7. Закон України: Про інформацію (згідно з Постановою Верховної Ради України від 2 жовтня 1992 року N 2658-XII) URL: https://fiu.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160524/zminzakon2657.html (дата звернення: 19.03.2025).

8. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : у трьох кн. Київ : Ін Юре, 2007. Т. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

9. Кримінологія. Загальна та Особлива частина : підручник / І.М. Даньшин та ін. ; за заг. ред. В.В. Голіна. 2- ге вид. Харків : Право, 2009. 288 с.

10. Гетманцева Я. В. Поняття та структура особи злочинця. с. 222-225. URL: https://surl.lu/efapmb (дата звернення: 20.03.2025).

11. Кривошеїн В. В. Теоретико-методологічні засади застосування івент-аналізу в діяльності патронатної служби органів державного управління. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6, № 3. С. 12–17.

12. Завері А. Контент-аналіз vs тематичний аналіз: ближчий погляд. Mind the graph. URL: https://surli.cc/owxnya (дата звернення: 26.03.2025).

13. Козирєв М.П. Соціологія : навч. посіб. Львів : ЛДУВП, 2013. 457 с.

14. Чутора М.В. Підходи до розуміння сутності явища стигматизація // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2012. № 24. С. 199-203. URL: https://surl.li/cxsvkm (дата звернення: 30.03.2025).

15. Кримінологічна віктимологія: навч. посібник / Моісеєв Є.М. та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужі. Київ : КНУВС, 2006. 416 с.

16. Бугера О.В. Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинності серед неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 208 с.

17. Dowler K., Fleming T., Muzzatti S. L. Constructing Crime: Media, Crime, and Popular Culture. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*. 2006. Vol. 48, no. 6. P. 837–850.

18. Д’ячнова М.О. Засоби масової інформації як кримінологічний феномен : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2018. 216 с.

19. Тавр В. «Кримський гамбіт». *Україна молода*. 2006. № 196 URL: https://umoloda.kyiv.ua/number/782/176/28445/# (дата звернення: 17.04.2025)

20. Пахнін М.Л. Поняття «Криміногенний вплив засобів масової інформації». *Наше право*. 2020. №3. С. 201-206.

21. Інсценування вбивства кримінального авторитета. *БазарМедіа: Обласний інформаційно-рекламний тижневик* №43 (991) 4 листопада 2021 року. URL: https://bazarmedia.info/wp-content/uploads/2021/05/05_2021_compressed.pdf (дата звернення: 30.04.2025)

22. Викрито двох товаришів у системному збуті наркотиків та психотропів. *БазарМедіа: Обласний інформаційно-рекламний тижневик*. № 6 (954), 18 лютого 2021. URL: https://bazarmedia.info/wp-content/uploads/2021/05/06_2021_compressed.pdf (дата звернення: 30.04.2025)

23. На Полтавщині викрили угруповання, яке продавало наркотики через Telegram: вилучено «товару» на 1,5 млн грн. *Полтавщина* : Інтернет-видання. URL: https://poltava.to/news/80017/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.04.2025)

24. На Запоріжжі під керівництвом «вора в законі» діяла банда грабіжників. *МИГ* : Газета. URL: https://mig.com.ua/na-zaporizhzhi-pid-kerivnytstvom-vora-v-zakoni-diiala-banda-hrabizhnykiv-video/ (дата звернення: 04.05.2025)

25. Рябчук. А. Криміналізація бездомності на пострадянських теренах. *Спільне: журнал соціальної критики.* 2010. №1. С. 45-54.

26. In-depth analysis of The Godfather and its cultural impact. *Film Critiques*. URL: https://critiquelens.com/film-critiques/in-depth-analysis-of-the-godfather-and-its-cultural-impact/ (дата звернення: 28.05.2025)

27. Maranzana S. Italian Americans and the Mythology of Crime: «The Godfather Paradox» : PhD diss. University of Arizona. 2018.

28. Bunn E., Olivia M. Judgment and the Joker: The Relationship Between Moral Nihilism and Law and Order in Joker. *Journal of Student Research*. 2022. Vol. 11, no. 4.

29. The Godfather. Plot. *IMDb*. URL: https://www.imdb.com/title/tt0068646/plotsummary/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 31.05.2025)

30. Яковенко К.В. Тюремні пісні як вид соціально-масової комунікації: категорії «свободи» й «несвободи». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія: Соціальні комунікації. 2010. № 903. С. 119-123. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/24ceb086-bffa-4d86-8479-5b8a823c20da/content (дата звернення: 26.05.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Статті для емпіричного дослідження з видання «Українська правда»

1. Кримінальний авторитет "Дід" втретє повернувся в Україну, його знову схопили (2021 рік)

У Києві 18 червня затримали кримінального авторитета «Діда», що вчергове незаконно потрапив на територію України.

Джерело: повідомлення Національної поліції.

Деталі: Мова йде про 56-річного громадянина Вірменії, якого у липні 2020 року видворили з країни із забороною в’їзду на 15 років.

Правоохоронці зазначають, що раніше судимий чоловік має зв’язки з криміналітетом і відомий за прізвиськом «Дід».

Раніше він відбував 12-річне покарання у виправних колоніях на Херсонщині та Львівщині, де мав статус так званого «смотрящого».

У лютому 2019 року суд прийняв рішення про його видворення за межі України. Однак через два місяці він повернувся в Україну - і його знову затримали. Вдруге його видворили у серпні 2019 року із забороною в’їзду на п‘ять років. Змінивши ім'я, «Дід» повернувся в Україну літаком у жовтні 2019 року. Через місяць правоохоронці знову викрили зловмисника.

Третє видворення «авторитета» відбулося у липні минулого року. Тоді йому заборонили в'їжджати в Україну до 2035 року. Однак і це не зупинило чоловіка від спроби вкотре прибути в державу.

Дослівно: «Оперативники управління стратегічних розслідувань у Закарпатській області та в місті Києві отримали інформацію про чергову спробу незаконного повернення «авторитета» в Україну через пункт пропуску Волинської митниці. 18 червня правоохоронці затримали «Діда» на підставі рішення суду.

За його рішенням, «авторитета» поміщено до пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні з подальшим примусовим видворенням».

Додатково: Поліція не називає ім'я зловмисника, проте минулого року регіональні ЗМІ повідомляли про затримання у Кривому Розі кримінального авторитета на прізвисько "Дід", якого звуть Корюн Манукян. Тоді ж Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції публікував його фото.

2. Кримінальний авторитет часів Януковича, який організовував «тітушок», тепер вербує в'язнів на війну (2023 рік)

Підозри отримали учасники злочинного угруповання на чолі з кримінальним авторитетом часів екпрезидента Віктора Януковича, які вербували в'язнів на тимчасово окупованій території Донеччини воювати проти України.

Джерело: Нацполіція, СБУ, Донецька обласна прокуратура.

Деталі: Організував діяльність злочинної групи, учасники якої активно підтримують дії країни-агресора, 46-річний Армен Саркісян, відомий у злочинних колах як кримінальний авторитет на прізвисько «Армен Горлівський». Він тривалий час переховується на тимчасово окупованій території Донеччини, тісно співпрацюючи з ФСБ РФ.

Так званий смотрящий за тимчасово окупованими територіями Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей допомагав окупаційній владі створювати незаконні збройні формування з числа ув'язнених. Саркісян перебуває у міжнародному розшуку з 2014 року за організацію вбивств у центрі Києва.

У вересні 2022 року за вказівкою ФСБ, використовуючи свій авторитет серед місцевого криміналітету та представників окупаційної влади, фігурант створив незаконне збройне формування на території міста Горлівки – «отдєльний батальйон спєциального назначєнія «АрБат». Його основу

складають рецидивісти, які відбували свої терміни в тюрмах Донеччини за скоєння тяжких злочинів – вбивств та розбоїв.

Окрім захоплення всього аграрного бізнесу східного й південного окупованих регіонів, виробничих підприємств, залякувань і тортур проукраїнських громадян, члени «АрБату2 беруть активну участь у воєнних діях РФ проти України. За даними слідства, «АрБАТ» спочатку воював на Торецькому напрямку, а згодом угруповання штурмувало інші позиції Сил безпеки та оборони України.

Крім того, за допомогою підконтрольних фірм Саркісян разом зі спільниками забезпечують збройні сили так званої «ДНР» матеріалами для будівництва захисних споруд, бліндажів та окопів, обладнанням та задовольняють інші потреби окупантів на передовій.

За процесуального керівництва Донецької обласної прокуратури трьом громадянам заочно повідомлено про підозру у колабораційній діяльності та пособництві державі-агресору

Наразі тривають заходи з метою затримання і покарання зловмисників за вчинені злочини проти української держави.

3. Кримінальний авторитет «Лєший» організував фейковий «добробат», який тероризував киян (2023 рік)

Правоохоронці нейтралізували транснаціональну злочинну організацію, яка тероризувала і залякувала мешканців столичного регіону, та затримали її організаторів.

Джерело: столична поліція, Київська міська прокуратура, речниця прокуратури Надія Максимець у коментарі УП, СБУ

Деталі: Угруповання очолював кримінальний авторитет на прізвисько «Лєший», причетний до численних рейдерських захоплень столичних підприємств.

Також серед організаторів банди були двоє російських громадян – вихідців із Північного Кавказу. Один із них перебуває під санкціями РНБО.

При цьому, зловмисники діяли під виглядом двох добровольчих формувань.

За даними слідства, вони систематично вимагали гроші з місцевих підприємців, а в разі відмови – застосовували психологічний тиск, насилля, знищували майно та погрожували фізичною розправою.

За даними поліції, від одного із потерпілих члени злочинної організації вимагали гроші за гарантування його власної безпеки та безперешкодного продажу приміщень. Протягом січня 2023 року члени даної злочинної організації вимагали у потерпілого 1 000 000 гривень та 50 000 доларів США.

Загалом правоохоронці зафіксували понад 10 епізодів підпалу автомобілів та об’єктів нерухомості потерпілих, а також нанесення їм тяжких тілесних ушкоджень із застосуванням зброї.

Отримані гроші зловмисники спрямовували до так званого «общака», який на момент обшуку становив 354 тисяч доларів.

Після проведених обшуків правоохоронці затримали організатора «Лєшого», двох росіян і ще трьох активних учасників злочинної організації під час вимагання коштів з місцевого підприємця.

Пряма мова Максимець: Учасники злочинної організації були викриті під час вчинення чергового злочину - погрозами вимагали гроші у підприємця. Щоб змусити його заплатити 80 тис доларів вони підпалили його автомобіль та два офісних приміщення. Машину повністю знищено вогнем.

Крім того, продовжуючи психологічний тиск на потерпілого, біля вхідних дверей за місцем його проживання залишили відрізану голову свині із надписом «Думай».

Деталі: Під час обшуків за місцями перебування фігурантів правоохоронці виявили речові докази злочинної діяльності: гроші, зброю, документи та засоби зв’язку.

Усім фігурантам повідомлено про підозру у створенні, керівництві злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі у ній, вимаганні, умисному знищенні або пошкодженні майна.

Вирішується питання щодо обрання міри запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

4.«Ворів у законі» Умку та Лашу Свана судитимуть за «сходки» (2023 рік)

В Україні «ворів у законі» на прізвиська «Умка» та «Лаша Сван» судитимуть за організацію злочинних зібрань (сходок) кримінальних елементів.

Джерело: Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України.

Деталі: Обвинувальний акт стосовно суб'єктів підвищеного злочинного впливу скеровано до суду, їм загрожує в'язниця.

«Умка» був коронований у 2014 році, а «Лаша Сван» – «вор в законі» з 1995-го, вони здобули свої "звання" від топ-представників російського кримінального світу.

У травні 2021 року поліція затримала двох найвпливовіших в Україні «ворів у законі»: «Умку» та «Лашу Свана». Оперативники понад рік документували докази поширення злочинного впливу «ворів в законі». У них вилучили понад 3,2 млн доларів США злочинного «общака».

27 грудня 2022 року Нацполіція повідомила, що «Умка» і «Лаша Сван», перебуваючи у статусі підозрюваних у справі щодо поширення злочинного впливу, для вирішення конфліктів та координації кримінальної діяльності у період з 14.12.2020 до 19.03.2021 організували та взяли участь у трьох злочинних зібраннях на території України. Їх затримали, їм повідомили про підозру за організацію та участь у злочинному зібранні.

Відомо, що на «сходках» фігуранти прийняли рішення про виділення фінансової допомоги з так званого «злодійського общака» на «святкові потреби» криміналітету та «ворів в законі», які знаходяться у місцях позбавлення волі. Також наділили ширшими «повноваженнями» лідера організованої злочинної групи – збір коштів, одержаних злочинним шляхом на території Одеси.

Слідчі вже закінчили досудове розслідування у кримінальному провадженні.

За погодженням з Офісом генерального прокурора обвинувальний акт стосовно двох осіб, які перебувають у статусі «вора в законі», скеровано до суду.

«Умка» та «Лаша Сван» обвинувачуються у вчиненні злочину, передбаченому ч. 1 ст. 255-2 (Організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці) Кримінального кодексу України.

Санкція статті передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 7-ми до 12-ти років із конфіскацією майна.

Статті для емпіричного дослідження з видання ТСН

5. У Києві затримано «наглядача» за Закарпатською областю на прізвисько «Дід» (2022 рік)

Столичні поліцейські викрили кримінального авторитета, який порушив міграційне законодавство.

Столичні поліцейські викрили кримінального авторитета, який порушив міграційне законодавство.

Під час відпрацювання міста Києва з метою виявлення осіб, які скоюють правопорушення, працівниками управління міграційної поліції було виявлено 57-річного іноземця, який порушив терміни перебування на території України.

Відомо, що правопорушник позиціонував себе як кримінальний авторитет і відомий в злочинних колах як «наглядач2 за Закарпатською областю на прізвисько «Дід».

Про це повідомляє Відділ комунікації поліції Києва.

Як розповів начальник управління міграційної поліції столичного главку Денис Дем’янюк, поліцейські з’ясували, що навесні 2021 року

фігурант був внесений до списку санкцій Ради Національної безпеки і оборони України щодо заборони в'їзду на територію України.

«Ми встановили, що у подальшому суд відмовив співробітникам міграційної служби у клопотанні продовжити утримання правопорушника у пункті тимчасового тримання іноземців терміном на пів року. Після цього фігурант не покинув територію нашої держави і продовжив здійснювати свою злочинну діяльність на "посаді" кримінального авторитета. Аби переховуватись від правоохоронних органів чоловік змінив своє прізвище на прізвище дружини», – зазначив Дем'янюк.

Наразі на правопорушника складено адміністративний протокол за ст. 203 Кодексу України про адміністративні правопорушення – порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні та поміщено до одного із пунктів тимчасового тримання іноземців та осіб без громадянства.

6. Масова стрілянина в Броварах: 15 учасників скоро судитимуть (2021 рік)

Вони намагалися прибрати конкурентів.

У Києві судитимуть 15 учасників банди, яка брала участь у стрілянині під час спроб перерозподілу пассажирських маршрутів у місті Бровари Київської області.

Про це повідомили в Офісі Генерального прокурора.

За даними слідства, у травні 2020 року місцеві підприємці, які займаються пасажирськими перевезеннями, звернулися до кримінального авторитета. Він раніше неодноразово був судимий за скоєння жорстоких насильницьких злочинів. Перевізники попросили його за грошову винагороду усунути конкурентів на маршруті Бровари - метро Лісова Києва.

Чоловік організував банду, члени якої вчинили стрілянину у житловому кварталі Броварів із нелегальними перевізниками з Вінницької області.

П'ятнадцятьох осіб обвинувачують у бандитизмі, закінченому замаху на умисне вбивство та незаконному поводженні зі зброєю (ст. 257, ч. 2 ст. 15 п.п. 1, 6 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 263 КК України).

Нагадаємо, 29 травня 2020 року у спальному районі Броварів Київської області сталася масштабна кривава стрілянина. Тоді майже сотня озброєних чоловіків стріляли один в одного просто під вікнами житлових будинків. За даними МВС, стрілянина у той день сталася між угрупованнями через перерозподіл сфер впливу між пасажирськими перевізниками. Згодом 39 учасникам обрали запобіжні заходи.

7. «Смотрящий» у колонії на Волині провів онлайн-«сходку» за участю «злодія в законі» (2023 рік)

Українські кримінальні авторитети вперше долучилися до злочинного зібрання в режимі відеоконференції.

Ув’язнений Маневицької виправної колонії, що у Волинській області, організував злочинне зібрання (так звану «сходку») кримінальних авторитетів для координації злочинної діяльності, зокрема розподілу сфер злочинного впливу. Він перебував «на зоні» у кримінальному статусі «смотрящого».

Як повідомила в коментарі для ТСН.ua речниця Волинської обласної прокуратури Наталія Мурахевич, за даними слідства, в незвичній «сходці»-відеоконференції брали участь кілька осіб.

Другим організатором цієї онлайн-«сходки», яка відбулася ще 13 вересня минулого року, був «злодій в законі».

Якщо в подальшому провина організаторів буде доведена, їм загрожує до 12-ти років в'язниці, тобто один з організаторів може отримати цей термін на додаток до того, який відбуває зараз.

За словами правоохоронців, такий злочин, як «сходка» в режимі відеоконференції, в Україні реєструється та розслідується, ймовірно, вперше.

8. У Маріуполі «злодій в законі» керував бандою, яка викрадала людей та змушувала їх продавати наркотики (2021)

Координував міжнародну банду уродженець однієї з країн Південного Кавказу.

У Маріуполі СБУ під час багатоетапної спецоперації нейтралізували міжнародне кримінальне угруповання, яке викрадало людей і змушувало їх збувати наркотики. У разі незгоди учасники банди застосовували до потерпілих насильство та погрожували вбивством.

Про це повідомляє пресцентр СБУ.

За даними СБУ, керував угрупованням «злодій в законі» – уродженець однієї з країн Південного Кавказу, який причетний до вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. За його наказами учасники банди намагались налагодити збут важких наркотиків на території регіону. Для маскування протиправної діяльності «товар» замовникам передавали через місцевих жителів, яких насильно втягували у наркобізнес.

«Крім того, кримінальники тероризували і залякували мешканців регіону через здійснення розбійних нападів на громадян та «вибивання» з них грошей», – зазначають в СБУ.

За даними слідства, зловмисники створювали штучні конфліктні ситуації і потім змушували потерпілих повертати неіснуючі борги, водночас застосовували зброю і завдавали їм тяжкі тілесні ушкодження. Правоохоронці зафіксували факти вимагання грошей на суму майже 20 тис. дол. Затримали двох організаторів банди під час передачі частини грошей від потерпілого.

Наразі затриманим повідомлено про підозру у вчиненні злочинів за трьома статтями:

- ч. 2 ст. 189 (вимагання),
- ч. 2 ст. 187 (розбій),
- ч. 2 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини) Кримінального кодексу України.

Наразі вирішується питання щодо обрання судом міри запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Тривають слідчі дії для притягнення до відповідальності інших учасників угруповання.

Додаток Б

Логічна структура інструментарію

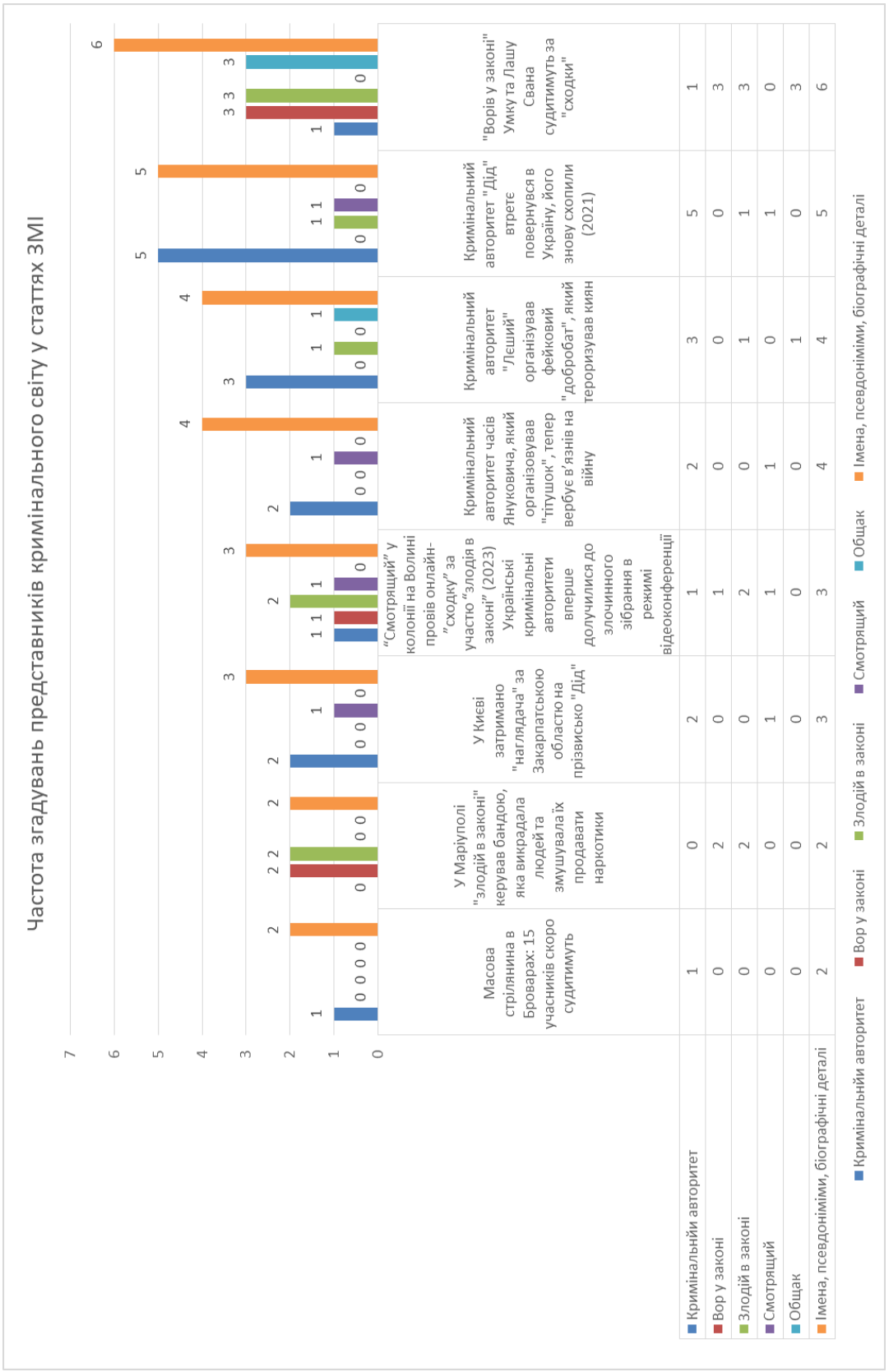
Таблиця 1

	Ознака в операціоналізації	Індикатори в операціоналізації	Тип шкали
	Відображення кримінальних субкультур	Наявність і кількість вживання ключових термінів: «кримінальний авторитет» «вор у законі», злодій в законі», «блатний», «смотрящий», «общак», їхні псевдоніми	Кількісна (частота згадувань)
	Відображення представників кримінальних субкультур	Згадка імен, псевдонімів, біографічні деталі кримінальних осіб	Кількісна (частота згадувань)
	Сенсаційність: використання цитат або прямої мови	Використання цитат або прямої мови	Номінальна (відсутність/наявність)
	Сенсаційність: наявність провокаційних фраз, гучних формулювань та заголовків	Наявність провокаційних фраз, гучних формулювань та заголовків. Навести приклади цих фраз зі статті	Номінальна (відсутність/наявність)

	Емоційність: оціночна лексика	наявність оціночної лексики, тобто використанні прикметників та прислівників, що виражають суб’єктивне ставлення до злочинців	Номінальна (відсутність/наявність)
	Емоційність: оцінка дій злочинців	наявність оцінки дії злочинців.	Номінальна (відсутність/наявність)

Додаток В

Діаграма 1 – «Частота згадувань представників кримінальних субкультур у ЗМІ»

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Шабовта Ірина Олексіївна, студентка IV курсу бакалаврату, денної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність 054 «Соціологія», адреса електронної пошти ishabovta27@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Відображення кримінальних субкультур у ЗМІ України» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/на;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

06.06.2025 І.О. Шабовта

Науковий керівник,
к.філос.н., доцент кафедри соціології
06.06.2025 В.О. Скворець